МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКАЯ МУЗЫКАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ
имени УЗЕИРА ГАДЖИБЕЙЛИ

На правахрукописи

ЕГЯНА ВАГИФ гызы ТАПТЫГОВА

РОЛЬ АИДЫ АБДУЛЛАЕВОЙ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИАРФОВОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО ИСКУССТВА АЗЕРБАЙДЖАНА

6213.01 – Музыкальное искусство

АВТОРЕФЕРАТ

Диссертации на соискание ученой степени доктора философии по искусствоведению

Баку - 2016

Диссертация выполнена на кафедре «История музыки»
Бакинской Музыкальной Академии имени Узеира Гаджибейли

Научный
руководитель: Заслуженный деятель искусств
Азербайджанской Республики,
доктор философскихнаук, профессор
Гюльназ Абуталыб гызы Абдуллазаде

Официальные
оппоненты: доктор наукпо искусствоведению, доцент
Наиля Расим гызы Рагимбейли

доктор философии по искусствоведению,
профессор**Земфира Келпели гызы Абдуллаева**

Ведущая организация: Азербайджанский Государственный
Университеткультуры и искусств
кафедра«История и теория музыки»

Защита диссертации состоится «_28__» октября 2016 г. в 14:00часов на заседании Диссертационного Совета Ф/Д 02.151 по специальности 6213.01 – Музыкальное искусство при Бакинской Музыкальной Академии им. У.Гаджибейли.

Адрес: АЗ 1014, г. Баку, ул.Ш.Бадалбейли, 98

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Бакинской Музыкальной Академии им. У.Гаджибейли.

Автореферат разослан «____» сентября 2016 г.

Ученый секретарь Диссертационного Совета,
доктор философии по искусствоведению,
доцент: **Х.В.Мамедова**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность исследования. Азербайджанское арфовое исполнительское искусство является частью национальной и мировой музыкальной культуры. Оно представляет собой единство общепризнанного мастерства талантливых артистов и многолетней практики подготовки будущих исполнителей.

Азербайджанское арфовое исполнительство отличается высоким профессиональным уровнем, ведущим свое начало с давних времен и сложившимся под влиянием различных социально – общественных условий. Особая заслуга в его становлении и развитии принадлежит первой азербайджанской арфистке, заслуженной артистке Азербайджана Аиде Абдуллаевой. Своими достижениями в области сольного, камерного, оркестрового исполнительства и педагогики, при непосредственном содействии великого классика азербайджанской музыки У.Гаджибейли, она заложила основы дальнейшего расцвета национального арфового исполнительского искусства. Преемственность традиций, жизнеспособность педагогических принципов и методики Аиды Абдуллаевой, стали основными факторами, определяющими развитие национального арфового искусства.

Многие ученики Аиды Адуллаевой успешно развернули свою деятельность за пределами Азербайджана, продолжая развивать традиции ее арфовой школы в разных странах мира. Таким образом, азербайджанская арфовая школа стала частью не только национальной, но и мировой музыкально-исполнительской и педагогической культуры. Безусловно, в этом процессе важную роль сыграли, прежде всего, социально-экономические и культурные изменения, произошедшие в стране в начале XX столетия, когда благодаря У.Гаджибейли музыкальное искусство перестало быть национальным приоритетом и вышло на уровень общемирового развития.Это не могло не сказаться на формировании новой системы музыкального образования и исполнительских традиций.

Значительное явление в отечественном арфовом искусстве, творческая деятельность Аиды Абдуллаевойсталаосновополагающим этапом развитияазербайджанской арфовой традиции в целом. Выпускники класса Аиды Абдуллаевой продолжают славное дело своего педагога на современном этапе развития национального музыкального искусства. Многие из них стали лауреатами разных му-

зыкальных конкурсов. Таким образом, созданная А.Абдуллаевой арфовая школа способствовала воспитанию плеяды ярких музыкантов, внесших свой вклад в развитие исполнительского искусства.

Однако творческая деятельность Аиды Абдуллаевой до сих пор не получила своего специального освещения в отечественном музыкознании. Неизученными остались и многие факторы, важные, как, с точки зрения формирования характерных черт исполнительской и педагогической деятельности Аиды Абдуллаевой, так и некоторых вопросов развития арфового искусства в целом. Сказанное определяет актуальность избранной темы, разработка которой поможет обогатить наши знания в данной области и дать новый материал для изучения ряда вопросов, свойственных современному арфовому искусству.

Исследование роли Аиды Абдуллаевой в становлении и развитииарфового искусства вАзербайджане представляет научный интерес не только с исторической точки зрения. Проблемы арфового исполнительства являются актуальными также в свете современных взглядов на состояние разных сторон и перспективы развития национального исполнительского искусства. Без знания взаимосвязи прошлого и настоящего отечественного арфового искусства, нельзя с достаточной полнотой судить о развитии азербайджанской исполнительской культуры в целом. Научная разработка вопросов зарождения исполнительскихарфовых традиций, выявление ролиотдельных музыкантов в этом процессе, разборе и обобщении профессионального мастерства позволит создать цельную картину ее развития.

Актуальность данного исследования предопределяется также особой потребностью в разработке вопросов об истории формирования арфового исполнительства в Азербайджане, особенностях ее развития и выявлении интерпретационных традиций классического и национального арфового репертуара.

Степень научной разработанности. Одной из основных проблем данной диссертации являетсяее недостаточная разработанность, отсутствие работ о музыкантах, и прежде всего, Аиде Абдуллаевой, сыгравших важную рольв становлении и развитии арфового исполнительства. В связи с этим, с особой остротой стояла проблема о материале исследования, который собирался и восстанавливался с очень большим трудом. Важную роль в этом процессесыграли документыБакинской Музыкальной Академии им.У.Гаджибейли, се-

мейного архива, воспоминания родных, друзей, учеников А.Абдуллаевой, выясненные в беседах с автором.

Значительным источником для изучения арфовой музыки являются три доклада («О развитии арфовой культуры», «К.А.Эрдели-основоположник советского арфового искусства», «В.Г.Дулова – выдающаяся арфистка современности»), хранящиеся в архиве БМА им. У.Гаджибейли и статья А.Абдуллаевой ("Arfa azərbaycan musiqisində"). В первой работе(«О развитии арфовой культуры») рассматривается эволюция арфы с древних времен до современности, кратко освещается жизненный и творческий путь арфистов – композиторов, сыгравших важную роль в истории развитии арфы и арфового исполнительства в Европе и России. Помимо этого в первом докладе всесторонне освещается роль арфы в сочинениях М.И.Глинки.

Во втором докладе («К.А.Эрдели - основоположник советского арфового искусства»), характеризуя творчество выдающейся арфистки XX века К.А.Эрдели, Аида Абдуллаева прослеживает историю развития арфового искусства в России с конца XVIII, особо выделяя имена «первых реформаторов» арфового искусства в России.

В третьем докладе («В.Г.Дулова – выдающаяся арфистка современности») раскрывается исполнительская и педагогическая деятельность одного из лучших представителей русского арфового искусства В.Г.Дуловой. Широко освещая концертную деятельность В.Дуловой, А.Абдуллаева особо отмечает работу выдающейся арфистки по редактированию и переложению произведений для арфы.

Несомненный интерес представляет небольшая статья А.Абдуллаевой «Arfa Azərbaycan musiqisində»[1], в которой впервые говорится о роли этого музыкального инструмента в национальной музыке. В статье упоминаются первые азербайджанские оперы, балеты и симфонические произведения, в партитуры которых включена партия для арфы, отмечаются их определенные сложности и исполнительские особенности.

Ценным источником об исполнительской деятельности Аиды Абдуллаевой являются записи, хранящиеся на телевидении и архивные материалы – выступления прессы, рецензии на концерты, информация о конкурсах, где она была членом жюри. Некоторые из них дают

[1]Abdullayeva A. "Elm və həyat", 1985, № 8, s.22-23

краткую биографическую справку и информацию о педагогической или исполнительской деятельности Аиды Абдуллаевой[2].

Характеристика деятельности Аиды Абдуллаевой содержится в статье А.Тагизаде[3], А.Замановой[4], Н.Исмайловой[5], Д.Селимханова[6], А.Шариф[7], Г.Гусейновой[8].

Важным источником для изучения азербайджанской арфовой музыки является монография Г.Гусейновой[9], посвященная изучению арфовых принципов в сочинениях азербайджанских композиторов. В работе Г.Гусейновой освещаются некоторые вопросы становления и развития арфы на Востоке в древности, пути его развития в европейской инструментальной культуре и формирование европейской классической арфовой культуры на территории Азербайджана.

Автором диссертации также была издана монография «Aida Abdullayeva»[10], всесторонне освящающая ее жизненный путь и творческую деятельность. В работу были также включены ряд статей других авторов об А.Абдуллаевой, воспоминания родных, друзей, коллег и ее учеников.

Ценные сведения о музыкальном инструментарии Азербайджана содержатся вкапитальных трудах С.Абдуллаевой[11]. В поле зрения

---

[2] Газета «Баку» №115 (614) 18 мая 1965 г.; Газета «Дагестанские новости», 25 февраля 1993 г.; Газета «Вышка», №75 (6191), 15 апреля 1950 г.; Газета «Известия», №143 (15537), 20 июня 1967 г.; Газета «Советский музыкант», №6 (942), 25 апреля 1979 г.; Газета «Радио программы», №3 (127) 15 января 1949 г.; Газета «Радио программы» №18 (142) 30 апреля 1949 года

[3]Tağızadə A. Keçmiş musiqi elitasının son nümayəndələrindən biri...// «Musiqi Dünyası» jurnalı, 3-4/41 2009-cı il, s.40

[4] Замановой А. Прекрасных женщин имена // «Şərqi», 2002, №1 (8)

[5]Исмайловой Н. Я вам пишу… Газ. «Зеркало», 12 апреля, 2003 г.

[6] СелимхановД. "Музыка и вся жизнь" // Журнал «Каспий». Баку, Азербайджан, 1997, с. 129-130

[7]Шариф А. «Генерал Араблинский и его потомки» Газ. «Зеркало», №5, 10 января, 2004 г.

[8]Hüseynova Q.Ayda Abdullayeva'nın yaratıcılığı. Azərbaycan'da (harp) arp sanatının görkemli temsilcisi. // Azerbaycan. Türk kültür dergisi, Kazım-Aralık, 2000, s. 42-44

[9] Hüseynova Q. «Arfa və onun Azərbaycan professional musiqini inkişafinda rolu». Bakı, Adiloğlu,2005.

[10] Taptıqova Y. "Aida Abdullayeva", Bakı, "Oka Ofset", 2012.

[11] Абдуллаева С. Народный музыкальный инструментарий Азербайджана. Баку, 2000; Azərbaycan folklorunda çalğı alətləri. Bakı, 2007; Azərbaycan musiqisi və təsviri sənət. Bakı, 2010.

ученого оказался широкий круг проблем, связанных с азербайджанскими народными инструментами.

Определенную информацию об азербайджанских музыкальных инструментахможно получить в работах А.Бадалбейли[12], Т.Буньядова[13],В.Абдулкасимова[14], М.Керимова[15], А.Наджафзаде[16] и др.

Важными в контексте данного исследования являются труды, освещающие путь развития азербайджанской музыкальной культуры и образования в целом[17].

Информацию справочного характера представляют труды Д.Рогаль–Левицкого[18], В.Дуловой[19],Е.Язвинской[20], И.Поломаренко[21], М.Капустина[22].

Краткое упоминание об У.Гаджибейли и его роли в становленииазербайджанского арфового искусства встречаетсяв книге К.Эрдели[23].Помимо этого в книге выдающейся арфисткисодержатся еевоспоминания о музыкальной жизни, охватывающей период с концаXIX века до 60-х годов XX века, и информация о становлении арфы, как полноправного сольного инструмента.

Существенную часть источников составили также работы в области исполнительского интонирования музыкального произведения Б.Асафьева[24].

---

[12] Bədəlbəyli Ə. İzahlı monoqrafik musiqi lüğəti. Bakı, Elm,1969.

[13] Bünyadov T. Əsrlərdən gələn səslər. Bakı, Azərnəşr,1993.

[14] Əbdülqasımov V. Azərbaycan tarı. Bakı, 1989.

[15] Керимов М. Azərbaycan musiqi alətləri. Bakı, Yeni nəsil, 2003 + disk

[16]Nəcəfzadə A. Azərbaycan çalğı alətlərinin izahlı lüğəti. Bakı, 2004; Azərbaycan idiofonlu çalğı alətləri. Bakı, 2010.

[17] Сб. Азербайджанская Государственная Консерватория им.У.Гаджибекова. Баку, Азернешр, 1972.; Иса-задеА. Летопись музыкальной жизни Азербайджана 1920 – 26. Баку, 1965.; İsazadə Ə.Azərbaycan sovet bəstəkarlarının instrumental yaradıcılığı. Bakı, Az.SSR Elmlər Akademiyası, 1961.; Дильбазова М. Из музыкального прошлого Баку (вторая половина XIX – начало XX века). Баку: Ишыг, 1985.

[18]Рогаль–Левицкого Д. Современный оркестр. М., 1956, 4Т.

[19] Дулова В. Искусство игры на арфе. М.,1975.

[20] Язвинская Е.Арфа. М.: Музыка,1968.

[21]Поломаренко И.Арфа в прошлом и настоящем.М.- Л.1939.

[22]Капустин М. Вера Дулова. М.: Музыка, 1981.

[23]Эрдели К. «Арфа в моей жизни». Мемуары. М.: Музыка, 1967.

[24]Асафьев Б.В.Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. - Л.. Музыка, 1973; Музыкальная форма как процесс. - Л., 1971; Речевая интонация. - М. - Л.: Музыка, 1965.

В процессе изучения автор неоднократно обращался к этим и многим другим источникам, которые стали большим подспорьем для раскрытия темы исследования.

Научная новизна исследования обусловлена недостаточной разработанностью избранной темы в азербайджанском музыкознании. Впервые комплексно рассматривается взаимовлияние жизненного, исполнительского и педагогического пути А.Абдуллаевой в контексте развития национальной музыкальной культуры с учетом всех имеющихся на данный момент источников. Впервые в научный оборот были введены ряд архивных документов, составлена наиболее разносторонняя на сегодняшний день источниковедческая база исследования. В архиве БМА им. У.Гаджибейли автором данного исследования были найдены и анализированы рукописные научные работы Аиды Абдуллаевой, которые представляли собой переложения для арфы, ансамблевых и оркестровых сочинений азербайджанских композиторов. А такжев архиве Азербайджанского Государственного Телевидения и Радио была найдена и анализирована запись, включающая в себя исполнение А.Абдуллаевой.

Помимо этого осуществлен анализ творческой деятельности Аиды Абдуллаевой, выявлены основы ее исполнительского стиля, методики преподавания и научно-методической деятельности.

Цель и задачи научного исследования: Основной целью диссертациииявляется выявление роли А.Абдуллаевой в процессе эволюцииарфового исполнительского искусства в Азербайджане как органической части национальной музыкальной культуры. Во главу угла ставилось, на основе комплексного анализа объективного знания о деятельности Аиды Абдуллаевой, её формирование: как музыканта-исполнителя, педагога-методиста, а также раскрытие художественно-исполнительских принципови закономерностей ее педагогическойшколы, сыгравшую большую роль в развитииазербайджанского арфового искусства.

В диссертации ставятся следующие **задачи**:

- восстановить жизненную и творческую биографию Аиды Абдуллаевой;

- выявить особенности развития арфового исполнительства в Азербайджане на примере творческой деятельности Аиды Абдуллаевой;

-раскрыть характерные особенностиисполнительскойдеятельностиАиды Абдуллаевой;

-определить педагогические принципы Аиды Абдуллаевой;

- рассмотреть степень взаимовлияния исполнительского и педагогического почерка Аиды Абдуллаевой;

-охарактеризовать научно-методические труды Аиды Абдуллаевой;

-расширить источниковедческую базу по теме исследования за счет привлечения новых архивных и аудиоматериалов.

Методологияисследования.В работе применяется современная концепция комплексного исследования творческой деятельности выдающихся музыкантов и системный метод исследования, базирующийся на стадиально-историческом подходе к изучаемому явлению. Основополагающее значение для данного исследования имеют труды Б.Асафьева[25], Ю.Барсова[26], А.Сохора[27]и ряда других ученых, посвященные анализу деятельности отдельных музыкантов.

Методы исследования включают в себя как общенаучные, так и сложившиеся в отдельных областях музыковедения. В данной диссертации изучается творческий путь основоположника классического арфового исполнительства Аиды Абдуллаевой, поэтому существенными являются биографический метод и метод исторической реконструкции, который позволяет рассмотреть объект изучения в процессе становления и развития в конкретный исторический период.

Научно-познавательные предпосылки для изучения ряда проблемв диссертации создает источниковедение. Методологические принципы источниковедения сложились в процессе собирания и изученияматериала о жизни и творчестве Аиды Абдуллаевой. В ходе работы используются методы работы с музыкальным текстом, то есть, анализируются музыкальные записи иранее неизвестныеисточники, помогающие уточнить факты артистической деятельности Аиды Абдуллаевой и ее исполнительские особенности.

Предметом исследованияявляются исполнительские, педагогические и научно-методические принципы А.Абдуллаевойи их взаимодействие на протяжение большого исторического периода XX века.

---

[25]Асафьев Б.В. Критические статьи, очерки, рецензии. – М.-Л.: Музыка, 1967.

[26] Барсов Ю.А. –Вокально-исполнительские и педагогические принципы М.И.Глинки. Л.: Музыка, 1968

[27] Сохор А.Н. Музыка// Музыкальная энциклопедия, т.3.М.: «Советская энциклопедия», 1976.

Объектом исследования является многообразнаятворческая деятельность Аиды Абдуллаевой.

Практическая значимость исследования. Изучаемые в диссертации проблемы могут быть использованы в курсах Истории исполнительского искусства, а также Методики преподавания игры на струнных инструментах. Методологические подходы диссертации могут быть применены для дальнейшего исследования арфового искусства в Азербайджане, а также в исследовании творческой деятельности других выдающихся музыкантов инационального исполнительскогоискусства.

Фактический материал исследования. В результате поиска в научный оборот были введены новые материалы, составлена полная источниковедческая база исследования творческой биографии А.Абдуллаевой, включающая в себя архивные документы, статьи, научно – методическую и нотную литературу. Особое внимание в работе уделяется анализу различных источников: переложениям Аиды Абдуллаевой для арфы соло, ансамблевых и оркестровых произведений с участием арфы, научно – методическим работам. Автору удалось сделать нотную расшифровку записей Аиды Абдуллаевой, которые вкупе со всеми остальными источниками составили фактический материал исследования.

Апробация работы. Диссертационная работа была обсуждена и апробирована на кафедре «История музыки» Бакинской Музыкальной Академии им. У.Гаджибейли.Результаты исследования нашли отражение в ряде научных статей,в выступлениях на Республиканской конференции молодых аспирантов и ученых, в международной заочной конференции.

Структура диссертационного исследования состоит из введения, четырех глав, восьми разделов, заключения, списка использованной литературы, сайтография, нотографии.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается актуальность темы, степень разработанности, научная новизна, определяются цели и задачи исследования, методологическая основа, практическое значение, материал, апробация и структура диссертации.

I Глава – «Аида Абдуллаева как основатель азербайджанскойклассической арфовой школы» состоит из двух разделов, где рассматриваются проблемы становления арфового искусства в Азербайджане, а также жизнь и творческая деятельность А.Абдуллаевой.

В **1.1. «О некоторых исторических аспектах становления арфового искусства в Азербайджане»** отмечается бытование арфообразных инструментов на территории Азербайджана с глубокой древности.Однимиз такихобразцов является чянг, который в средние векаразличался по количеству струн и форме. Бесценным источником информации о древних азербайджанских инструментах является творчество Низами, Физули и других поэтов,который в своих сочиненияхописывают звучание чянга.

История современной арфы в Азербайджане, связанная с процессом взаимодействия национального музыкального искусства с европейской культурой вконце XIX - начале XX столетия связана с появлениемоперного театра, симфонического оркестра, гастролями знаменитых солистови оперныхтрупп со всего мира. История игры на арфе в Азербайджане на ранних этапах определялась такжеразвитием национальной оперной музыки.

Новый этап начался в 20-е годы XX века с созданиемпрочной базы музыкального образования в республике. Профессиональное образование игры на арфе началось с открытия в 1937 году класса арфы в Азербайджанской Государственной консерватории. В разные годы здесь преподавали Е.Шлезигер и А.Даргевич, которые не имели специального образования. Для воспитания национальных кадров музыкантов-исполнителей, в том числе по классу арфы, по инициативе У.Гаджибейли в Московскую консерваторию направляется группа студентов,среди которыхбыла и А.Абдуллаева. Развитие класса арфы было связано с ее возвращением из Москвы и началом педагогической деятельности в АГК. Именно Аида Абдуллаева стала первой профессиональной азербайджанской арфисткой, с именем которой связано зарождение, развитие ипроцветание современной арфовой школы Азербайджана.

В **1.2. «Основные этапы жизни и творчества Аиды Абдуллаевой»** освещаются основные моменты ее жизни и деятельности в целом. Отмечается роль семейных традиций, связанная с родом Араблинских и князей Уцмиевых, отличающихся любовью к знаниям и

высокой культурой, имеющих огромное значение для формирования характера и мировоззрения Аиды Абдуллаевой. Семья Абдуллаевых столкнулась с множеством бед, которые она мужественно переносила. Несмотря на жизненные трудности, все пятеро детей получили блестящее образование и продолжили славные традиции своей семьи.

Азы музыки Аида Абдуллаева начала постигать в музыкальной школе при АГК, однако в связи с репрессией отца в 1930 году, занятия музыкой прервались и начались спустя несколько лет на «Рабочих курсах». Здесь она познакомилась с преподавателем игры на арфе – Е.Б.Шлезигер, сыгравшей большую роль в становлении Аиды Абдуллаевой, как арфистки. В 1938 году на первом ученическом концерте ее выступление привлекло внимание У.Гаджибейли, высоко оценившего дарование юной арфистки. В 1940 году при содействии великого композитора ее отправили в Московскую Государственную консерваторию им.П.Чайковского для получения высшего музыкального образования по классу арфы в классе К.Эрдели. Однако в 1941 году в связи сначалом Второй мировой войной Аида Абдуллаева вернулась в Баку и была зачислена арфисткой в Азербайджанский театр оперы и балета. Однако в это время продолжалось преследование семей «врагов народа» и в 1942 году ей пришлось уехать вместе с родными в Северный Казахстан. В 1943 году благодаря ходатайству У.Гаджибейли она вернулась в Баку, продолжила занятия в консерватории и стала работать в симфоническом оркестре Радиокомитета. Таким образом, судьбоносную роль в творческой биографии Аиды ханум сыграл У.Гаджибейли, который распознал блестящее дарование Аиды Абдуллаевой и своей поддержкой содействовал ее творческому становлению.

В 1944 году Аида Абдуллаева вновь стала студенткой Московской консерватории им.П.Чайковского, где получила блестящеепрофессиональное образование. Здесьбыл заложен крепкий фундамент ее будущейдеятельности, направленной на развитие азербайджанской национальной арфовой школы.

С 1950 годаАида Абдуллаева становится педагогом по классу арфы, которым бессменно руководит до последних дней своей жизни (2009).Ее творческая и педагогическая деятельностьподняла искусство игры на арфе в Азербайджане на высокий профессиональный уровень, способствовала расцвету профессионального арфового искусства в Азербайджане и его выходу на международный уровень.

II глава - «Исполнительская деятельность Аиды Абдуллаевой как источник для изучения ее творчества» состоит из двух разделов.

В **2.1. «Концертная деятельность Аиды Абдуллаевой»** раскрываются особенности ее исполнительской деятельности. Отмечается, что, будучи студенткой Московской консерватории им. П.И.Чайковского, Аида Абдуллаева часто выступала по Всесоюзному радио.

Дебютный концерт Аиды Абдуллаевой в Баку состоялся 6 апреля 1950года и стал началом ее активной концертной деятельности. Аида Абдуллаева часто выступала в концертных программахне только как солистка, но и как участникансамблей. В ее репертуар входили такие крупные произведения классической музыки, как концерты для арфы и симфонического оркестра В.А.Моцарта, М.Равеля, Р.Глиэра, а также произведения азербайджанских композиторов для арфы соло.

С 1950 по 1969 год продолжалась деятельность А.Абдуллаевой как арфистки в Азербайджанском Государственном симфоническом оркестре им. У.Гаджибекова в Азербайджанской Государственной филармонии им.М.Магомаева. Она принимала непосредственное участие в премьерах ряда произведений азербайджанских композиторов, арфовые партии которых были написаны и отредактированы при ее содействии.

В 1972 году Аиде Абдуллаевой за плодотворную исполнительскую деятельность было присвоено звание заслуженной артистки Азербайджана.

Одним из любимых концертных сочинений в репертуаре Аиды Абдуллаевой был концерт Cdur для флейты и арфы с оркестром В.Моцарта, который она исполняла совместно в Э.Намазовым. Ее главная задача заключалась не в демонстрации блестящей виртуозности, а в певучести исполнения и полном вкуса искусстве орнаментики, многообразной мелизматики. Помимо этого, партия арфы в сочинении Моцарта осложнена длинными арпеджио, при игре которых А.Абдуллаева добивалась ровности звучания каждого пальца и точности аппликатуры. Она точно воспроизводила в концерте В.Моцарта полный жизнерадостности дух моцартовского гения, проявляя особое внимание к красоте звукоизвлечения и искусство педализации.

В **2.2. «Интерпретация музыкальных сочинений висполнительской практике Аиды Абдуллаевой»** раскрываются особенности ее игры. Как основные черты исполнительского стиля отмечаются - единство технического мастерства и тонкого артистизма, свободное владение инструментом, виртуозная техника, в то же время

мягкий звук, проникновение в стиль и эпоху исполняемых произведений. Все эти качества дополняли прекрасное владение ансамблевой техникой игры, удивительное ощущение атмосферы совместного музицирования.

Репертуар Аиды Абдуллаевой включал в себя произведения западноевропейских классиков и азербайджанских композиторов. В ее исполнении прозвучали выдающиеся произведенияТурнье, Сальседо, М.Равеля, В.Моцарта, Глиэра, Г.Генделя, И.С.Баха, Цабеля, З.Багирова, Х.Ханмамедова, Х.Мирзазаде, К.Караева и др. Тщательно продуманный репертуар, отточенность всех нюансов музыкального текста, безукоризненное воплощение авторского замысла составляли основу неповторимого исполнительского стиля Аиды Абдуллаевой.

Репертуар Аиды Абдуллаевойможно условно разделить на несколько частей -оригинальные авторские сочинения, переложения и транскрипции. Однако их всех объединяет одно свойство – сформировавшееся на протяжении лет свободное отношение к музыкальному тексту, исполнительские новшества, выражающиеся в использовании новых техник и приемов игры.

Аида Абдуллаева оригинально трактовала замысел композитора, внедряла новые идеи сообразно возможностям арфы, но при этомточно сохранялаcтильсочинения. Интерпретируя музыкальное сочинение, она не допускала игру с призвуками, избегала их точным попаданием пальца на звучащую струну,любила различные пассажи, арпеджированные аккорды, глиссандо, флажолеты и мастерски их исполняла. При этом звуквсегда оставался мягким и ровным.

Аида Абдуллаева играла разные по характеру, темпу, громкостипроизведения, при этом, в классических пьесах у нее был «строгий» звук и четкий ритм; в сочинениях современных авторов – ясный и эмоциональный. Виртуозностьсочеталась с одухотворенностью исполнения и даже в самых сложных в музыкально – техническом отношении сочинениях, таких, как «Интродукции и аллегро» М.Равеля, где она глубоко выражала образное содержание произведения.

Для концертно-виртуозного сочинения, лирической миниатюры или сочинения крупной формы она находила точный исполнительский стиль. В лирических пьесах К.Караева, Ф.Амирова, Т.Кулиева раскрывалась лирическая сторона ее дарования. Переложения Колыбельных этих композиторов пленяли своей простотой и задушевностью, тогда

как номера из балета К.Караева «Тропою грома» захватывали темпераментом и блеском игры, точностью и чистотой каждого штриха. Все это происходило от того, что А.Абдуллаева контролировала внутреннюю логику развития музыкальной мысли при помощи архитектонического слуха, то есть имела ясное представление о соответствии частей и целого того или иного сочинения.

III глава - «Педагогические принципы Аиды Абдуллаевой и современная практика преподавания арфы» состоит из двух разделов.

В **3.1. «Педагогическая деятельность Аиды Абдуллаевой в Азербайджанской Государственной консерватории им.У.Гаджибейли»** характеризуется деятельность музыканта в стенах этого учебного заведения, выявляется ее особая роль в развитии национальной арфовой педагогики.Отмечается, что благодаря ее усилиям в консерваторию были приобретеныконцертные арфы и началась новая эпоха в развитии арфового искусства Азербайджана.

Аида Абдуллаева - одна из первых женщин - азербайджанок, посвятившая себя музыкальной педагогике, воспитанию национальных кадров музыкантов-исполнителей на арфе. Никогда не довольствуясь достигнутым, она способствовала открытию классов арфы в музыкальном училище имени А.Зейналлы в 1969 году ив музыкальном училище имени С.Гаджибекова в Сумгаите в 1978 году.

Нельзя не отметить проводимые ею открытые уроки для педагогов средних специальных музыкальных учебных заведений. Они из практических занятий превращались в интересные лекции,которые привлекали педагогов-стажеров.

Своей неустанной педагогической деятельностью в течение более пятидесяти лет в стенах консерватории, Аида Абдуллаева подготовила и выпустила целый ряд профессиональных кадров, которые в настоящее время успешно работают педагогами и исполнителями не только в музыкальных учреждениях республики, но и далеко за ее пределами.

Аида Абдуллаева ежегодно проводила открытые концерты класса. В программу таких концертов, кроме сольных,включались и ансамблевые номера. Нередко арфовые вечера, проводимые силами студентов класса А.Абдуллаевой, представляли собой интересно составленные лекции-концерты.

По инициативе Аиды ханум в 70-х годах XX века в Азербайджане был создан квартет арф, в состав которого вошли ее ученицы С.Халилова, А.Зейналова, Ч.Рзаева, Д.Садыхова. Квартет выступали с

неизменным успехом на концертных площадках, телевидении, на правительственных мероприятиях. Репертуар для этого ансамбля составлялся А.Абдуллаевой и состоял из переложений для четырех арф увертюры к опере М.Магомаева «Шах Исмаил», «Колыбельной», «Танца девушек с гитарами» К.Караева, «Рапсодии Чаргях» З.Багирова и т.д.

Аида Абдуллаева уделяла много внимания организации и проведению конкурсов, а также подготовке студентов своего класса к этим творческим состязаниям. Она была членом жюри VII Закавказского конкурса музыкантов-исполнителей, куда по ее инициативе включили арфу.

В 1977 году за плодотворную исполнительскую и педагогическую деятельностьАиде Абдуллаевой было присвоено звание доцента, а в 1985 году - звание профессора по классу арфы.

В **3.2. «Специфические особенности и методы педагогической деятельности Аиды Абдуллаевой»** раскрываются ее педагогические принципы. Отмечается ее удивительная коммуникабельность, требовательность и бескомпромиссность в оценке профессиональных вопросов. Одним из характерных принципов педагогической работы Аиды Абдуллаевой являлось всестороннее развитие арфиста исполнителя, крепкое знание теории и методики арфового искусства. Она внимательно относилась к индивидуальности каждогостудента, стремилась выявить и раскрыть его потенциальные возможности,обращала внимание на развитие слухового внимания студента. Ко второмуурокупроизведение необходимобыло выучить наизусть иосознать его содержание. Толькопосле этого начиналась детальная работа над звуком, аппликатурой, фактурой, фразировкой, педалью.

Требуя четкого следования авторскому тексту,Аида Абдуллаева в то же время предоставляла студенту определенную творческую свободу в раскрытии художественного замысла произведения, не подавляла его собственного ощущения музыки.

Аида Абдуллаева всегда следила за постановкой рук (обыгрывание «в ладонь», высокий первый палец), большое значение придавала игре гамм, этюдов, чтению с листа.

В список обязательной программы всех студентовклассаА.Абдуллаевой входили этюды Ф.Дизи, Ш.Бокса (Es dur), Концертный этюд А.Цабеля, Прелюдия С.Прокофьева, Этюды на первый и четвертый палец В.Поссе, ЭтюдД.Томаса, «Восход солнца»

и «У ручья в лесу» М.Турнье, «Арабеска» и «Лунный свет» К. Дебюсси. Аида Абдуллаевапроходила все этюды Ш.Бокса,А.Цабеля.

С любым студентом, независимо от егоподготовленности, она приступала к занятиямс упражнения по книге М.Рубина дляначинающих арфистов. Таким путемона проверяла прикосновение к струнам, звукоизвлечение, контроль и ровность каждого извлекаемого звука исполнителем. Одновременно на каждом уроке Аида Абдуллаева спрашивала новую гамму во всех видах, требуя не столько беглости пальцев, но ичеткости, ровности. К каждой гамме она обязательно задавала этюды на разные виды техники. Из этюдов Ш.Бокса предпочитала этюды на гаммы, на двойные, длинные и короткие арпеджио.

Учебная программа специального класса арфы, тщательно разработанная самой Аидой ханум, предусматривала изучение произведений старинных и современных композиторов, выстроенных в правильной методической последовательности. Особое значение в классе придавалось изучению полифонических произведений, исполнение которыхна арфе сопряжено с большими трудностями, так как требует кантиленности звучания, умения слышать одновременно несколько голосов.Аида Абдуллаева особое внимание обращала на грамотное изучение текста, аппликатуры, линии каждого голоса, требовала глубокого певучего звука во всех голосах музыкальной ткани. Решающими для правильного звукоизвлечениябыли авторские штрихи и аппликатура. Она обращала внимание на то, что интонация во многом зависит от стиля, жанра и характера произведения.

Много времени Аида Абдуллаева уделяла выработке чувства ритма, стараясь помочь ученику внутренне ощутить пульс музыки;работе над артикуляцией, считая это одним из основных качеств в формировании музыканта,правильному подбору аппликатуры и педализации. Изучение материала начиналось с отдельного исполнения педалей без рук.

Огромное значение во время занятий придавалось также штрихам и Аида Абдуллаева параллельно с этим всегда вела работу над звуком – иногда часами отделывала фразу, добиваясь выразительности, точной интерпретации, красоты звука.

Главным принципом, которого она придерживалась в своейпедагогической деятельности, было бережное отношение к авторскому тексту. Но местами она также вносила свои изменения.

Так, например, в произведении М.Равеля «Интродукция и аллегро» она требовала арпеджировать половинные аккорды.

Благодаря высокому профессионализму и педагогическому мастерству, А.Абдуллаева сумела передать студентам традиции, перенятые ею когда-тоу своих выдающихся наставников.

IV глава диссертации«Научно-методическая деятельностьАиды Абдуллаевой»состоит из двух разделов. В**4.1. «Основные принципы переложений для арфы соло»**отмечается, чтоА.Абдуллаева сыграла важную рольв процессе подготовки большого количества учебно-методических материалов для арфистов. Ею были прочитанытри доклада, которые хранились в архиве БМА им. У.Гаджибейли. В первом докладе («О развитие арфовой культуры») рассматривается краткая эволюция арфы, начиная с древних времен по настоящее время, излагаютсяданные о первых педальных арфах и важные факты из биографии арфистов-композиторов сыгравших значительную роль в истории эволюции арфы. Затрагивается история развития арфы в России и деятельностьрусских арфистов – композиторов, оставивших глубокий след в развитии арфового искусства в этой стране.

Во втором докладе («К.А.Эрдели – основоположник советского арфового искусства») рассказывается о развитии арфового искусства в России, начиная с конца XVIII,говорится овыдающихся арфистах,об использовании арфы в творчестве композиторов, об открытии арфовых классов в Московской и Петербургской консерваториях и «первых реформаторах» арфового искусства в России.В третьем докладе Аиды Абдуллаевой («В.Г.Дулова – выдающаяся арфистка современности») затронуты важные факты из жизни итворчества В.Дуловой. Аида Абдуллаева подробно рассказывает об исполнительской деятельности выдающейся арфистки и ее огромном репертуаре.

К области научно-методической деятельности Аиды Абдуллаевой относится и ее статья «Arfa Azərbaycan musiqisində»[28], в которой автор раскрывает роль этого музыкального инструмента в национальной музыке, говорит о первых оперных произведениях азербайджанских композиторов, включивших арфу в свою партитуру. Здесь также рассматриваются ряд симфонических произведений азербай-

[28] Abdullayeva A. Arfa Azərbaycan musiqisində. "Elm və həyat", 1985, № 8, s.22-23

джанских композиторов, кратко повествуется об их музыкально – технических моментах.

Аидой ханум была составлена программа класса арфы для музыкальных училищ. С 1983 по 1985 годы она работала над созданием двух сборников – «Детские пьесы для арфы» и «Пьесы азербайджанских композиторов для арфы». Первый сборник является дополнением к методической работе «Специальная программа класса арфы для музыкальных училищ республики». Составляя программу применительно к условиям подготовки арфистов в музыкальных училищах Азербайджана, она включила произведения азербайджанских композиторов в качестве обязательных в экзаменационный репертуарный список. В первый сборник вошли маленькие этюды на гаммы в ладах «Шахназ» и «Шуштер», несколько пьес из тетради Х.Мирзазаде, «Воспоминание» Ф.Амирова, «Слон и Моська» К.Караева. Второй сборник был составлен из Прелюдии g moll, «Танца Айши» из балета «Семь красавиц», «Колыбельной» из балета «Тропою грома» К.Караева, «Факира» З.Багирова, «Ноктюрна» Х.Мирзазаде, Прелюдии Э.Назировой и «В стиле мугама» А.Зейналлы.

Все рассмотренные в этом параграфе и переложенные Аидой Абдуллаевойпьесы для арфы являются сокровищницей азербайджанской классической культуры. В них сохранена ярко выраженная национальная природаазербайджанского искусства и стиль композиторов.

Помимо этих сочинений, Аида Абдуллаева сделала еще целый ряд переложений, в числе которых «Прелюдия», «Вальс», «Ноктюрн» А.Меликова, «Баллада», «Ноктюрн», «Колыбельная», «Лирический танец» Ф.Амирова, «Маленькая прелюдия» А.Аббасова, «Пляска» А.Зейналлы, три прелюдии Ф.Кулиевой. Данные переложения после консультаций известного азербайджанского композитора Х.Мирзазаде, были приняты издательством «Советский композитор» в сборник арфовых пьес, составителем которого являлся Л.Гордзевич.

Работая над переложениями, Аида Абдуллаева учитывала удобное для арфы фактурное изложение и аппликатуру, широко использовала колористические арфовые приемы, определила правильную педализацию. В целом, редакция и переложения Аиды Абдуллаевой были направлены на демонстрацию художественных и технических возможностей инструмента и подчинены раскрытию авторского замысла произведения. С разрешения композиторов она допускала определенные купюры в тексте, вводила двойные ноты, октавы,

«скольжение» по регистрам, дополняла аккорды в целях лучшей звучности на арфе.

Одной из главных задач, которая успешно осуществлялась Аидой Абдуллаевой на протяжении всего творческого пути, было обогащение арфовой литературы произведениями азербайджанских композиторов. Она является автором большого количества переложений и транскрипций для арфы, выполненных на основе произведений азербайджанских композиторов.

Содружество Аиды Абдулаевой с такими композиторами как З.Багиров, Г.Ханмамедов, Х.Мирзазаде и другими,способствовало созданию многих замечательных произведений для арфы и с участием арфы, обогативших национальный репертуар. Среди этих сочинений - Концерт для арфы с камерным оркестром Г.Ханмамедова, Фантазия «Чаргях», «Сентиментальный вальс» З.Багирова, а также сонаты О.Фельзера и Х.Мирзазаде, Прелюдии Фариды Кулиевой и др.

В**4.2. «Основные принципы переложений для ансамбля с участием арфы»** повествуется об усилиях,вложенныхА.Абдуллаевой в развитие у студентов навыков ансамблевой игры и по созданию переложений для ансамбля с участием арфы и других инструментов, которые отличаются разнообразным стилем и жанровыми особенностями. Автор диссертации обнаружила этот чрезвычайно ценныйматериал в архиве БМА им.У.Гаджибейли и на основе тщательно изученных рукописей своего педагога восстановила и анализировала их.Арфовые партии написаны в разные годы на основе партитур К.Караева, А.Меликова и З.Багирова и др.

Главная цель Аиды Абдуллаевой заключалась в стремлении подготовить высококвалифицированных специалистов, владеющих музыкально-исполнительским мастерством, необходимым для самостоятельной профессиональной деятельности в качестве оркестрантов. Для грамотного усвоения технически сложных фрагментов во всех оркестровых партиях она указывала правильную аппликатуру, точную педаль, что создавало с самого начала важные предпосылки для глубокого осмысления музыкального материала и его профессиональногоисполнения. Сложнейшие виды арфовой техники нашли отражение в «Рапсодии» для двух арф и канона З.Багирова, вдальнейшемпереработанное Абдуллаевой для дуэта арф; «Аллегро» для четырех арф Х.Мирзазаде; «Адажио» А.Дадашева для арфы и виолончели,«В стиле мугама» А.Зейналлы для скрипки и арфы.

Аиде Абдуллаевой принадлежат транскрипции для дуэта и квартета арф, для трио струнных инструментов с участием арфы, сделанные на основе фрагментов из опер, балетов и симфонических произведений азербайджанских композиторов. Основная часть ансамблевого репертуара арфистов, созданного А.Абдуллаевой, представлена музыкой К.Караева. Педагогическую и художественную ценность составляют такие ансамблевые номера, как «Альдонса» для скрипки и двух арф из симфонических гравюр «Дон Кихот», «Танец девушек» для скрипки и двух арф, «Танец девушек с гитарами» и «Танец служанок» для двух арф из балета «Тропою грома», а также «Танец Индийской красавицы» и «Китайский танец»для двух арф из балета «Семь красавиц».

Ансамблевые произведения азербайджанских композиторов с участием арфы в переложении и редакции Аиды Абдуллаевой сделанные с большим художественным вкусом и глубоким знанием специфики инструмента, призваны сыграть важную роль в профессиональной подготовке арфиста и помочь исполнителю–арфисту в овладении навыками ансамблевой игры.

Аидой Абдуллаевой были подготовлены сборники из наиболее сложных фрагментов арфовых партий балетных, оперных и симфонических произведений: оркестровые трудности для арфы из балета «Тропою грома», «Хореографических картинок», «Албанской рапсодии» и симфонической сюиты «Вьетнам» К.Караева, оркестровые трудности для арфы из произведений А.Меликова, оркестровые трудности для арфы из оперы «Айгюн» и «Старих Хоттабыч»З.Багирова.

В **заключении**подводятся итоги исследования, подчеркивается, чтотворчество заслуженной артистки Азербайджана Аиды Абдуллаевойсоставляет яркую страницу в истории отечественной музыкально-исполнительской культуры. Создатель азербайджанской арфовой школы,замечательный музыкант и педагог, она заложила основы новыхисполнительских и педагогических традицийв национальном музыкальномискусстве.Получив по рекомендации великого У.Гаджибейлиобразование в Московской Государственной Консерватории им. П.Чайковского у подлинных мастеров арфового искусства, постоянно занимаясь самообразованием, совершенствованиемзнаний ипрофессиональных навыков, Аида Абдуллаеванаправиланакопленный потенциал на создание этойшколы.

На протяжении пятидесяти лет своей деятельностиАида Абдуллаева внедрялановые методы, приемы и техникиигры на арфе, создавала оригинальный репертуар, основанный насочинениях, переложениях и транскрипцияхпроизведений азербайжанских композиторов.

Благодаря ее усилиям – исполнителя и педагога, история развития и становления арфового исполнительства в Азербайджане приобрела стремительный характер. Понадобился очень краткий промежуток времени, чтобы арфа вызвала настоящий интерес у азербайджанских композиторов, в полной мере зазвучала в партитурах оперных, балетных, симфонических, камерных сочиненийи стала полноправным участником программ концертов академической музыки.

Изучение всех доступных источников информации – программ,публикаций в периодической печати, журналах, аудиозаписей, авторских переложений А.Абдулаевой позволило глубоко осмыслить творчество замечательной арфистки в контексте национальной музыкальной культуры. В ходе диссертации были также исследованыматериалы, найденные автором в архиве БМА им. У.Гаджибейли, личном архиве Аиды Абдуллаевой и полученныев ходе интервьюирования ее коллег и учеников. Вследствие этого, в научный оборот были введены новые данные, которые позволили глубже проанализировать творческую деятельность Аиды Абдуллаевой и определить ее роль в становлении и развитииазербайджанского арфового искусства.

В результате исследования был восстановлен жизненный и творческий путь Аиды Абдуллаевой, обстоятельно рассмотрены аспекты творчества основателя отечественной арфовой школы – исполнительские, педагогические,научно – методические, создание переложений и транскрипций.

Проведенный анализ позволил сделать вывод о том, что творческая индивидуальность Аиды Абдуллаевой сформировалась под воздействием ряда национальных и инонациональных факторов, способствующих формированию ее индивидуального исполнительского и педагогического стиля.

Таким образом, многогранная исполнительская, педагогическая и научно-методическаядеятельность Аиды Абдуллаевой позволяет сделать вывод о том, что она сыграла важную роль в становлении и развитии арфового искусства в Азербайджане. Талантливый представитель отечественного музыкального искусства,традиции которой

продолжают развиваться в XXI веке,оставила неизгладимый след в истории националньоймузыкальной культуры.

Основные научные результаты диссертации отражены в следующих публикациях автора:

1. Творческая деятельность первой профессиональной арфистки Азербайджана Аиды Абдуллаевой. / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVI respublika elmi konfransının materialları. Bakı, "Müəllim" nəşriyyatı, 2012. s.385-389

2. К истории развития искусства игры на арфе в Азербайджане. / «Искусство глазами молодых». Материалы IV Международной (VIII Всероссийской) научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых 26-27 апреля. Красноярск, 2013, с. 266-269

3. О роли Аиды Абдуллаевой в развитии арфового репертуара в Азербайджане. // «Поиск», научный журнал-приложение Международного научно-педагогического журнала «Высшая школа Казахстана». Казахстан. №3/2013, s.13-16

4. Об особенностях педагогической деятельности А.Абдуллаевой. // "Harmony" международный музыкальный культурологический журнал. Баку, Выпуск №12/2013, http://harmony.musigi-dunya.az, 5инт. с.

5. Основные принципы переложения фортепианных пьес Фикрета Амирова для арфы Аиды Абдуллаевой. // Журнал "Musiqi dünyası". Баку, Выпуск №4/57, 2013, www.musigi-dunya.az, 9 инт. с.

6. Концертная деятельность А.Абдуллаевой. // "Harmony" международный музыкальный культурологический журнал. Баку, Выпуск №13/2014, http://harmony.musigi-dunya.az, 5инт. с.

7. Azərbaycanmusiqisində - arfa.// "Harmony" международный музыкальный культурологический журнал. Баку, Выпуск №14/2015, http://harmony.musigi-dunya.az, 5инт. с.

8. Таптыгова Е. Основные принципы А.Абдуллаевой при переложении для арфы соло произведений К.Караева и Х.Мирзазаде.// «Mədəniyyət.AZ» jurnalı № 6 (304) 2016, с.62-64

9. Taptıqova Y. Azərbaycan bəstəkarlarının arfa ilə ansambl əsərləri (Aida Abdullayevanın köçürmələri əsasında). "Konservatoriya" elmi nəşr. Azərbaycan Milli Konservatoriyası. № 2 (32), 2016, s.31-33

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

ÜZEYİR HACIBƏYLİ adına BAKI MUSİQİ AKADEMİYASI

Əlyazması hüququnda

YEGANƏ VAQİF QIZI TAPTIQOVA

AZƏRBAYCAN ARFA İFAÇILIQ SƏNƏTİNİN YARANMA VƏ İNKİŞAFINDA AİDA ABDULLAYEVANIN ROLU

6213.01 – Musiqi sənəti

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

Dissertasiya işi Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının "Musiqi tarixi" kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:	Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi,fəlsəfə elmləri doktoru, professor**Gülnaz Abutalıb qızı Abdullazadə**
Rəsmi opponentlər:	sənətşünaslıq üzrəelmlər doktoru, dosent **Nailə Rasim qızı Rəhimbəyli** sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor **Zemfira Kəlpəliqızı Abdullayeva**
Aparıcı təşkilat:	**Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənətUniversitetinin "Musiqi tarixivənəzəriyyəsi" kafedrası**

Müdafiə ___ oktyabr 2016-cı ildə saat 14:00 Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində yaradılmış F/D 02.151 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Şəmsi Bədəlbəyli küç., 98

Dissertasiya ilə Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat ____ sentyabr 2016-cı ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent:**H.V.Məmmədova**

İŞİN ÜMUMİ XASİYYƏTNAMƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan arfa ifaçılıq sənəti milli və dünya musiqi mədəniyyətinin bir hissəsidir. Arfa ifaçılıq sənəti tanınmış sənətkarların və gələcək ifaçıların çoxillik hazırlıq təcrübəsinin vəhdətini təşkil etmişdir.

Öz başlanğıcını qədim zamanlardan götürən və müxtəlif sosial-ictimai şəraitdə formalaşan Azərbaycan arfa ifaçılığı yüksək peşəkar səciyyəsi ilə seçilir. Onun təşəkkülü və inkişafındailk arfa ifaçısı, Azərbaycanın əməkdar artisti Aida Abdullayevanın xüsusi rolu olmuşdur. O, Azərbaycan musiqisinin dahi klassiki Ü.Hacıbəylinin bilavasitə iştirakı ilə solo, kamera, orkestr ifaçılığı və pedaqogikasında əldə etdiyi nailiyyətlərlə, milli arfa ifaçılıq sənətinin sonrakı inkişafının təməlini qoymuşdur. Aida Abdullayevanın pedaqoji prinsiplərinin, onun tədris üsulları metodikasının əhəmiyyəti, eyni zamanda onun əxz etdiyi varislik ənənələri milli arfa sənətinin inkişafını müəyyənləşdirən başlıca amil olmuşdur.

Aida Abdullayevanın bir çox tələbələri öz fəaliyyətlərini genişləndirərək, onun arfa məktəbinin ənənələrini Azərbaycanın hüdudlarından kənarda, dünyanın müxtəlif ölkələrində uğurla inkişaf etdirmişlər. Odur ki, Azərbaycan arfa məktəbi nəinki milli, eləcə də dünya musiqi-ifaçılığı və pedaqogikasının bir hissəsinə çevrilmişdir. Sözsüz ki, bu prosesdə ilk növbədə, XX əsrin əvvəllərində ölkədə baş verən sosial-iqtisadi və mədəni dəyişikliklər vacib rol oynamışdır. Ü.Hacıbəylinin sayəsində musiqi incəsənəti milli prioritet olmaqla yanaşı,ümumdünya inkişaf səviyyəsinə yüksəlmişdir. Bu isə yeni musiqi təhsili sistemi və ifaçılıq ənənələrinin təşəkkülünə öz təsirini göstərməyə bilməzdi.

Milli arfa sənətində əhəmiyyətli hadisə olan Aida Abdullayevanın yaradıcılıq fəaliyyəti Azərbaycan arfa ənənələrinin başlıca inkişaf mərhələlərini təşkil etmişdir. Aida Abdullayeva sinfinin məzunları milli musiqi sənətinin müasir inkişaf mərhələsində öz müəllimlərinin şərəfli işini davam etdirirlər. Onlardan bir çoxu müxtəlif musiqi müsabiqələrinin laureatı adını qazanmışlar. Odur ki, Aida Abdullayevanın yaratdığı arfa məktəbi ifaçılıq sənətinin inkişafına öz töhfəsini verən parlaq musiqiçi nəslinin yetişməsinə səbəb olmuşdur.

Amma buna baxmayaraq, Aida Abdullayevanın yaradıcılıq fəaliyyəti milli musiqişünaslıq elmində bu günə qədər xüsusi tədqiqat işi kimi öz əksini tapmamışdır. Aida Abdullayevanın istər ifaçılıq və pedaqoji fəaliyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin təşəkkülü nöqteyi-nəzərindən, istərsə də ümumilikdə, arfa sənətinin inkişafıilə bağlı bir çox mühümamilləraraşdırıl-

mamışdır. Qeyd olunanlar seçilən mövzunun aktuallığını müəyyənləşdirir, onun tədqiqiisə bu sahəyə dair biliklərin zənginləşdirilməsinə,müasir arfa sənətinə xas olan bir sıra məsələlərin öyrənilməsinəşərait yaradır.

Azərbaycan arfa sənətinin təşəkkülü və inkişafında Aida Abdullayevanın rolunun tədqiqi təkcə tarixi nöqteyi-nəzərdən elmi əhəmiyyət kəsb etmir. Arfa ifaçılıq problemlərihəmçinin milli ifaçılıq sənətinin perspektivləri və müxtəlif tərəflərinin vəziyyətinə dair müasir baxışlar etibarilə də aktualdır. Milli arfa sənətinin keçmişinə və hazırki dövrünə dair məlumatlara malik olmadan, ümumilikdə Azərbaycan ifaçılıq sənətinin inkişafı haqqında kifayət qədər geniş fikir söyləmək mümkün deyil. Arfa ifaçılıq ənənələrinin yaranmasına dair elmi tədqiqatın aparılması, bu prosesdə ayrı-ayrı musiqiçilərin rolunun üzə çıxarılması, onların peşəkar ustalığının araşdırılması tam mənzərənin yaranmasına imkan verəcəkdir.

Hazırki tədqiqat işinin aktuallığı həmçinin Azərbaycanda arfa ifaçılığının yaranma tarixinə dair məsələlərin nəzərdən keçirilməsi, onun inkişaf xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması, klassik və milli arfa repertuarının interpretasiya ənənələrinin öyrənilməsinə olan tələbatla müəyyənləşdirilir.

Dissertasiyanın işlənmə dərəcəsi. Hazırki dissertasiya işinin qarşısında duran başlıca məsələ ondan ibarətdir ki, arfa ifaçılıq sənətinin təşəkkülü və inkişafında mühüm rolu olmuş musiqiçilər, ilk növbədə Aida Abdullayevaya haqqında materialların olmamasıdır. Bununla bağlı olaraq, tədqiqat materialının kasadlığı səbəbindən, problemin dərindən öyrənilməsi məsələsi qarşıda iti şəkildə durmuşdur. Bu materialların toplanılması və bərpa olunması çox çətinliklə həyata keçirilmişdir. Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının arxivindən əldə olunan sənədlər, A.Abdullayevanınailə arxivi, onun yaxınları, dostları və tələbələrinin xatirələri, onlarla aparılan müsahibələr bu prosesdə vacib rol oynamışdır.

Arfa musiqisinin öyrənilməsində Aida Abdullayevanın üç məruzəsi (“Arfa mədəniyyətinin inkişafına dair”, “K.A.Erdeli - sovet arfa sənətinin banisidir”, “V.Q.Dulova - müasirliyin görkəmli arfa ifaçısıdır”) Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının arxivində saxlanılan və məqaləsi (“Arfa Azərbaycan musiqisində”) əhəmiyyətli mənbədir. Birinci məruzədə (“Arfa mədəniyyətinin inkişafına dair”)qədim zamanlardan müasir dövrə qədər arfa alətinin təkamülü, arfa ifaçılarının həyat və yaradıcılıq yolu qısaca işıqlandırılır, arfa sənətinin inkişafında vacib rol oynayan bəstəkarlarının yaradıcılığı, eləcə də Avropa və rus arfa ifaçılarının fəaliyyəti nəzərdən keçirilir. Bununla yanaşı, birinci məruzədə M.İ.Qlinkanın əsərlərində arfanın rolu hərtərəfli işıqlandırılır.

İkinci məruzədə (“K.A.Erdeli - sovet arfa sənətinin banisidir”) XX əsrin görkəmli arfa ifaçısı K.A.Erdelinin yaradıcılığı səciyyələndirilir. Aida Abdullayeva XVIII əsrin sonu Rusiyada arfa sənətinin inkişaf tarixini nəzərdən keçirir, burada arfa sənətinin “ilk islahatçıları”nın adlarını xüsusi olaraq vurğulayır.

Üçüncü məruzədə(“V.Q.Dulova – müasirliyin görkəmli arfa ifaçısıdır”) rus arfa sənətinin ən layiqli nümayəndələrindən biri olan V.Q.Dulovanın ifaçılıq və pedaqoji fəaliyyəti əksini tapır. V.Dulovanın konsert fəaliyyətini geniş işıqlandıran A.Abdullayeva, görkəmli arfa ifaçısının arfa üçün işləmələrini və redaktə işini xüsusi qeyd edir.

Aida Abdullayevanın “Arfa Azərbaycan musiqisində”[29] adlı kiçik məqaləsi heç şübhəsiz, böyük maraq doğurur. Burada ilk dəfə olaraq,bu musiqi alətinin milli musiqi mədəniyyətində rolundan bəhs olunur. Məqalədə ilk Azərbaycan opera, balet və simfonik əsərlərinin adı çəkilir, bu əsərlərin partituralarına daxil edilən arfa partiyasının müəyyən çətinlikləri və ifaçılıq xüsusiyyətləri qeyd olunur.

Televiziyada saxlanılan səs yazıları və arxiv materialları - dövri mətbuatdakı çıxışlar, konsert haqqında yazılmış resenziyalar, Aida Abdullayevanın münsiflər heyətinin üzvi olduğu müsabiqələrə dair informasiyalar onun ifaçılıq fəaliyyəti haqqında dəyərli mənbədir. Onlardan bəziləri A.Abdullayevanın pedaqoji və ifaçılıq fəaliyyəti haqqında qısa biblioqrafik məlumat və informasiya verir[30].

A.Abdullayevanın fəaliyyətinin səciyyəsi A.Tağızadə[31], A.Zamanova[32], N.İsmayılova[33], C.Səlimxanov[34], A.Şərif[35], Q.Hüseynovanın[36] məqaləsində əksini tapmışdır.

---

[29] Abdullayeva A. “Elm və həyat”, 1985, № 8, s.22-23

[30] “Bakı” qəzeti, №115 (614) 18 may 1965-ci il; “Dağıstan xəbərləri” qəzeti, 25 fevral 1993-cü il; “Vışka” qəzeti, №75 (6191), 15 aprel 1950-ci il; “İzvestiya” qəzeti, № 143 (15537), 20 iyun 1967-ci il; “Sovet musiqiçisi”, №6 (942), 25 aprel, 1979-ci il; “Proqram radiosu” qəzeti, №3 (127) 15 yanvar 1949-cu il; “Proqram radiosu” qəzeti, №18 (142) 30 aprel 1949-cu il

[31] Tağızadə A. Keçmiş musiqi elitasının son nümayəndələrindən biri... // “Musiqi dünyası” jurnalı, 3-4/41 2009, s.40

[32] Замановой А. Прекрасных женщин имена // “Şərqi”, 2002, №1(8)

[33] Исмайловой Н.Я вам пишу… Газ. «Зеркало», 12 апреля, 2003 г.

[34] Селимханов Д. “Музыка и вся жизнь” // Журнал «Каспий». Баку, Азербайджан, 1997, с. 129-130

[35]Шариф А. «Генерал Араблинский и его потомки» Газ. «Зеркало», №5, 10 января, 2004 г.

Q.Hüseynovanın Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərində arfa prinsiplərinin öyrənilməsinə həsr olunmuş monoqrafiyası[37] Azərbaycan arfa musiqisinin öyrənilməsində vacib mənbədir. Q.Hüseynovanın əsərində qədim Şərqdə təşəkkül tapan arfanın Avropa instrumental musiqi mədəniyyətində inkişafı və onun Azərbaycan ərazisindəformalaşması izahını tapır.

Dissertasiya müəllifi tərəfindən həmçinin"Aida Abdullayeva"[38] adlı monoqrafiya nəşr olunmuşdur. Elmi əsərdə onun həyat yolu vəyaradıcılıq fəaliyyəti hərtərəfli əksini tapmışdır. Monoqrafiyaya həmçinin A.Abdullayeva haqqında başqa müəlliflərin bir sıra məqalələri, onun yaxınları, dostları, həmkarları və tələbələrinin xatirələri daxil edilmişdir.

Azərbaycan musiqi alətləri haqqında dəyərli məlumatı S.Abdullayevanın[39] əsaslı elmi əsərlərində əldə edirik. Alimin diqqət mərkəzində Azərbaycan çalğı alətləri ilə bağlı geniş problemlər dairəsi durur.

Azərbaycan musiqi alətlərinə dair müəyyən informasiyanı Ə.Bədəlbəyli[40], T.Bünyadov[41], V.Əbdülqasımov[42], M.Kərimov[43], A.Nəcəfzadə[44] və digərlərinin elmi əsərlərində əldə etmək olar.

Hazırki tədqiqat işi kontekstində Azərbaycan musiqi mədəniyyəti və təhsilinin inkişaf yollarını işıqlandıran elmi əsərlər ümumilikdə nəzərdən keçirilmişdir[45].

---

[36] Hüseynova Q. Ayda Abdullayeva'nın yaratıcılığı. Azərbaycan'da (harp) arp sanatının görkemli temsilcisi. // Azerbaycan. Türk kültür dergisi, Kazım-Aralık, 2000, səh. 42-44

[37] Hüseynova Q. "Arfa və onun Azərbaycan professional musiqisinin inkişafında rolu". Bakı, "Adiloğlu", 2005.

[38] Taptıqova Y. "Aida Abdullayeva", Bakı, "Oka Ofset", 2012.

[39] Абдуллаева С. Народный музыкальный инструментарий Азербайджана. Баку, 2000.; Azərbaycan folklorunda çalğı alətləri. Bakı, 2007, 214 s.; Azərbaycan musiqisi və təsviri sənət. Bakı, 2010.

[40] Bədəlbəyli Ə. İzahlı monoqrafik musiqi lüğəti. Bakı, "Elm", 1969.

[41] Bünyadov T. Əsrlərdən gələn səslər. Bakı, "Azərnəşr", 1993

[42] Əbdülqasımov V. Azərbaycan tarı. Bakı, 1989.

[43] Керимов M. Azərbaycan musiqi alətləri. Bakı, Yeni nəsil, 2003+ disk

[44] Nəcəfzadə A. Azərbaycan çalğı alətlərinin izahlı lüğəti. Bakı, 200; Azərbaycan idiofonlu çalğı alətləri. Bakı, 2010.

[45] Сб. Азербайджанская Государственная Консерватория им.У.Гаджибекова. Баку, Азернешр, 1972; Иса-задеА. Летопись музыкальной жизни Азербайджана 1920-26. Баку, 1965.; İsazadə Ə.Azərbaycan sovet bəstəkarlarının instrumental yaradıcılığı. Bakı, Az.SSR Elmlər Akademiyası, 1961.; Дильбазова М. Из музыкального прошлого Баку (вторая половина XIX – начало XX века). Баку: Ишыг, 1985.

D.Roqal-Levitskinin[46], V.Dulovanın[47], Y.Yazvinskayanın[48], İ.Polomarenkonun[49], M.Kapustinin[50] əsərləri məlumatverici xarakteri daşıyır.

K.Erdelinin kitabında[51] Ü.Hacıbəylinin Azərbaycan arfa sənətinin təşəkkülündə göstərdiyi xidmətlərinə dair qısaməlumata təsadüf edilir. Bununla yanaşı, görkəmli arfa ifaçısının kitabındaXIX əsrin sonları - XX əsrin 60-cı illərini əhatə edən musiqi həyatına dair onun xatirələri, arfanın təşəkkülü, tam hüquqlu solo alət kimi səciyyəsi haqqında informasiya cəmləşmişdir.

Musiqi əsərlərinin ifaçılıq məsələlərinə dair B.Asafyevin[52] tədqiqat işləri həmçinin dəyərli mənbədir.

Tədqiqat zamanı müəllif tərəfindən mövzunun öyrənilməsinə işıq salan bu və digər mənbələrə istinad olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi seçilmiş mövzunun Azərbaycan musiqişünaslıq elmində yetəri dərəcədə işlənməməsi ilə şərtləşdirilir. Aida Abdullayevanın həyat yolu, ifaçılıq və pedaqoji fəaliyyəti ilk dəfə olaraq milli musiqi mədəniyyəti konteksti ilə kompleksli bir şəkildə qarşılıqlı əlaqədə və bu günə qədər məlum olan bütün mənbələr daxil olmaqla ilk dəfə nəzərdən keçirilmişdir.

Elmi əsərin tədqiqi zamanı bir sıra arxiv sənədlərindən, eyni zamanda tədqiqatın hərtərəfli yerinə yetirilməsi üçün mənbəşünaslığın bu gün məlum olan bütün elmi bazalarından istifadə olunmuşdur.

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının arxivində Aida Abdullayevanın elmi əsərlərinin əlyazıları hazırki tədqiqatın müəllifi tərəfindən aşkar olunmuş və təhlil edilmişdir.

Eyni zamanda A.Abdullayevanın ifasını Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio şirkətinin arxivindən taparaq təhlil etmişdir.

Bununla yanaşı, Aida Abdullayevanın yaradıcılıq fəaliyyətinin təhlili həyata keçirilmiş, ilk dəfə onun ifaçılıq üslubunun əsasları, pedaqogikasının tədris üsulları və elmi-metodik fəaliyyəti tədqiq olunmuşdur.

---

[46]Рогаль–Левицкого Д. Современный оркестр. М., 1956, 4Т.

[47]Дулова В. Искусство игры на арфе. М.,1975.

[48]Язвинская Е.Арфа. М.: Музыка,1968.

[49]Поломаренко И.Арфа в прошлом и настоящем.М.- Л.1939.

[50]Капустин М. Вера Дулова. М.: Музыка, 1981,.

[51] Эрдели К. «Арфа в моей жизни». Мемуары. М.: Музыка, 1967.

[52]Асафьев Б.В.Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. - Л.. Музыка, 1973; Музыкальная форма как процесс. - Л., 1971.; Речевая интонация. - М. - Л.: Музыка, 1965.

Dissertasiyanın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi Azərbaycan arfa ifaçılıq sənətinin təkamül prosesində A.Abdullayevanın milli musiqi mədəniyyətinin üzvi hissəsi kimi rolunun müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. A.Abdullayevanın geniş fəaliyyətinə – onun musiqi ifaçısı, pedaqoq və metodika mütəxəssisi kimi səciyyəsinə, bədii-ifaçılıq prinsipləri və pedaqoji üsulların qanunauyğunluqlarına, bu üsulların Azərbaycan arfa sənətinin inkişafında əhəmiyyətinə dair obyektiv bilik və məlumatların kompleksli təhlili həmçinin, tədqiqat işinin məqsədini təşkil edir.

Dissertasiya işində aşağıdakı **vəzifələr** ortaya qoyulmuşdur:

- Aida Abdullayevanın həyat və yaradıcılıq tərcümeyi-halının bərpası;

-A.Abdullayevanın yaradıcılıq fəaliyyəti nümunəsində Azərbaycan arfa ifaçılıq sənətinin inkişaf xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması;

- Aida Abdullayevanın ifaçılıq fəaliyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin meydana çıxarılması;

- Aida Abdullayevanın pedaqoji prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsi;

- Aida Abdullayevanın ifaçılıq və pedaqoji dəst-xəttinin qarşılıqlı təsirinin nəzərdən keçirilməsi;

- Aida Abdullayevanın elmi-metodik əsərlərinin xarakterizə edilməsi;

- tədqiqat mövzusu ilə bağlı mənbəşünaslıq bazasının yeni arxiv məlumatları və audio materiallarla genişləndirilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası. Tədqiqat işində görkəmli musiqiçilərin yaradıcılıq fəaliyyətinin kompleksli tədqiqinə dair müasir konsepsiya, eləcə də öyrənilən mövzu ilə bağlı mərhələvi-tarixi yanaşmaya əsaslanan sistemli metod tətbiq olunmuşdur. Hazırki tədqiqat işi üçün B.Asafyev[53], Y.Barsova[54], A.Soxor[55] və bir sıra digər alimlərin ayrı-ayrı musiqiçilərin fəaliyyətinə həsr olunmuş elmi əsərləri faydalı olmuşdur.

Tədqiqatın üsul və metodları musiqişünaslığın həm ümumi, həm də ayrı-ayrı sahələrini özündə cəmləşdirir. Hazırki dissertasiya işində klassik arfa ifaçılığının banisi Aida Abdullayevanın yaradıcılıq yolu tədqiq olunur. Odur ki, bioqrafik və tarixi rekonstruksiya metodlarının tətbiqi əhəmiyyətli olmuşdur. Bu üsulların tətbiqi konkret tarixi dövr ərzində tədqiqat obyektinin təşəkkülü və inkişafını nəzərdən keçirməyə imkan verir.

---

[53] Асафьев Б.В. Критические статьи, очерки, рецензии. – М.-Л.: Музыка, 1967.

[54] Барсов Ю.А. Вокально-исполнительские и педагогические принципы М.И.Глинки. Л.: Музыка, 1968

[55] Сохор А.Н. Музыка// Музыкальная энциклопедия, т.3.М.: «Советская энциклопедия», 1976.

Dissertasiya işində bir sıra problemlərin öyrənilməsi üçün elmi-dərk etmə şərtlərini mənbəşünaslıq yaradır. Mənbəşünaslığın metodoloji prinsipləri Aida Abdullayevanın həyat və yaradıcılığına dair materialların toplanılması və onların tədqiqi prosesində əmələ gəlmişdir. Tədqiqat zamanı musiqi mətni ilə iş üsullarından istifadə olunmuşdur. Yəni, musiqi səs yazıları və əvvəllər məlum olmayan mənbələr araşdırılmışdır. Bu mənbələr Aida Abdullayevanın bədii fəaliyyətinin faktlarını və onun ifaçılıq xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyəkömək etmişdir.

Tədqiqatın predmetini Aida Abdullayevanın ifaçılıq, pedaqoji və elmi-metodik prinsipləri və onların bütün tarixi mərhələlərdə qarşılıqlı əlaqəsi təşkil edir.

Tədqiqatın obyekti Aida Abdullayevanın çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyətindən ibarətdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyada tədqiq olunan məsələlər "İfaçılıq sənəti tarixi" kurslarında, eləcə də simli alətlərdə tədris üsulları metodikası zamanıistifadə oluna bilər. Dissertasiyanın metodoloji göstərişləri Azərbaycan arfa sənətinin sonrakı tədqiqatları, eləcə də milli ifaçılıq sənətinin digər görkəmli musiqiçilərinin yaradıcılıq fəaliyyətinin öyrənilməsi üçün faydalı ola bilər.

Tədqiqatın faktik materialı. Elmi axtarışlar nəticəsində tədqiqat işinə yeni materiallar daxil edilmişdir. A.Abdullayevanın yaradıcılıq tərcümeyi-halının tam külliyyatı olan arxiv sənədləri, məqalələr, elmi-metodik və not materialları əsasında təşkil olunmuş tam baza mənbəyi yaradılmışdır. Tədqiqat işində xüsusi diqqət Aida Abdullayevanın solo arfa üçün işləmələri, arfanın iştirakı ilə ansambl və orkestr əsərlərinin və elmi-metodik işlərin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Müəllif Aida Abdullayevanın səs yazıları əsasında not mətninin şərhini vermişdir.Bu materiallar bütün digərləri ilə bərabər tədqiqat işinin faktiki materialını təşkil edir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işi Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının "Musiqi tarixi" kafedrasında müzakirə olunaraq, təsdiq edilmişdir. Tədqiqatın nəticələri bir sıra elmi məqalələrdə, gənc aspirant və alimlərin Respublika konfranslarında çıxışları, beynəlxalq qiyabi elmi konfranslarda öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, dörd fəsil, səkkiz yarımfəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat, saytoqrafiya, notoqrafiyadan ibarətdir.

DİSSERTASİYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, elmi işlənmə dərəcəsi, elmi yeniliyi əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodoloji əsası, praktiki əhəmiyyəti, materialı, aprobasiyası və strukturu müəyyənləşdirilir.

I Fəsil - "Aida Abdullayeva Azərbaycan klassik arfa məktəbinin yaradıcısı kimi" -iki yarımfəsildən ibarət olub, Azərbaycanda arfa sənətinin təşəkkülü, eləcə də Aida Abdullayevanın həyat və yaradıcılıq fəaliyyəti nəzərdən keçirilir.

1.1. - "Azərbaycanda arfa sənətinin təşəkkülünün bəzi tarixi aspektləri". Azərbaycan ərazisində qədim zamanlardan mövcud olan arfaya bənzər musiqi alətlərindən bəhs olunur. Bu nümunələrdən biri olan çəng, Orta əsrlərdə simlərinin sayı və forması ilə seçilmişdir. Çəng musiqi alətinin səslənməsini təsvir edən Nizami, Füzuli və digər şairlərin yaradıcılığı qədim Azərbaycan alətləri haqqında misilsiz mənbədir.

Azərbaycanda müasir arfanın tarixçəsi milli musiqi mədəniyyətinin XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərinə aid Avropa mədəniyyətinin qarşılıqlı təsiri, opera teatrı, simfonik orkestrin meydana çıxması, dünya şöhrətli solistlərin və opera truppalarının qastrol səfərləri ilə bağlıdır. Azərbaycanda arfa çalğısının erkən mərhələləri milli opera musiqisinin inkişafı ilə müəyyənləşmişdir.

Yeni mərhələ XX əsrin 20-ci illərindən başlanır. Həmin dövrdə Respublikada musiqi təhsilinin möhkəm təməli qoyulur. Arfada peşəkar təhsil öz başlanğıcını 1937-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında arfa sinfnin açılmasından götürür. Müxtəlif illərdə burada Y.Şleziger və A.Dargeviç dərs demişdir. Lakin onlar xüsusi təhsilə malik deyildilər. Milli musiqiçi kadrların, o cümlədən arfa sinfi üzrə ixtisaslı mütəxəssislərin tərbiyə olunması üçün Ü.Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə bir dəstə tələbə Moskva konservatoriyasına yollanır. A.Abdullayeva da onların sırasında idi. Arfa sinfinin inkişafı onun Moskvadan vətənə qayıtması və Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasındakı pedaqoji fəaliyyəti ilə başlayır. Məhz A.Abdullayeva ilk peşəkar Azərbaycan arfa ifaçısı olmuşdur. Müasir Azərbaycan arfa məktəbinin təşəkkülü, inkişafı və çiçəklənməsi onun adı ilə bağlıdır.

1.2. – "AidaAbdullayevanın həyat və yaradıcılığının əsas mərhələləri". Hazırki yarımfəsildə onun həyat və yaradıcılığının əsas məqamları işıqlandırılır. Elm və yüksək mədəniyyətə xüsusi meyl göstərən və Aida Abdullayevanın xarakterinə və dünyagörüşünə müstəsna təsir edən Ərəblinskilər nəsli və knyaz Usmiyevlər sülaləsi ilə bağlı ailə ənənələrinin rolu qeyd olunur. Abdullayevlər ailəsi çoxsaylı fəlakətlərlə üzləşsə də, onlar

bütün çətinliklərə sinə gəlmişlər. Həyat çətinliklərinə baxmayaraq,ailənin beş övladı yüksək təhsil almış və bu nəslin şərəfli ənənəsini ləyaqətlə davam etdirmişlər.

Aida Abdullayeva ilk musiqi təhsilini Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası nəzdindəki onillik musiqi məktəbində almışdır. Lakin atasının 1930-cu ildə repressiya cəzasına məhkumolunması ilə əlaqədar, musiqi məşğələləri dayanaraq, yalnız bir neçə ildən sonra "İşçi kursları"nda davam etdirilmişdir. O, burada arfa müəllimi Y.B.Şleziger ilə tanış olur. A.Abdullayevanın bir arfa ifaçısı kimi təşəkkülündə onun böyük rolu olmuşdur. 1938-ci ildə ilk şagird konsertində onun çıxışı Ü.Hacıbəylinin diqqətini cəlb edir. O, gənc arfa ifaçısının istedadını yüksək qiymətləndirir. 1940-cı ildə dahi bəstəkarın köməyi ilə o, ali musiqi təhsilinə yiyələnmək üçün P.Çaykovski adına Moskva Konservatoriyasına, arfa sinfi üzrə K.Erdelinin sinfinə yollanır. Lakin 1941-ci ildə İkinci dünya müharibəsi ilə əlaqədar Aida Abdullayeva Bakıya qayıdır və Azərbaycan opera və balet teatrında arfa ifaçısı kimi işə qəbul olunur. Lakin o zamanlar "xalq düşməni" adlandırılan ailələrin təqibi davam etdiyinə görə, 1942-ci ildə o, qohumları ilə birgə Şimali Qazaxstana köçməli olur. 1943-cü ildə Ü.Hacıbəylinin xahişi və köməyi ilə Bakıya qayıda bilir, Konservatoriyadakı məşğələlərini davam etdirir və Radio Komitəsinin simfonik orkestrində işləməyə başlayır. Beləliklə, Aida xanım yaradıcılıq tərcümeyi-halında, onun müqəddəratında Ü.Hacıbəyli böyük rol oynamışdır. O, A.Abdullayevanın parlaq istedadını müəyyən etmiş və onun yaradıcı təşəkkülünün inkişafına öz töhfəsini vermişdir.

1944-cü ildə Aida Abdullayeva nəhayət, P.Çaykovski adına Moskva Konservatoriyasının tələbəsi olur, burada parlaq peşəkar təhsil alır. Moskva konservatoriyasında onun Azərbaycan milli arfa məktəbinin inkişafına istiqamətlənən gələcək fəaliyyətinin möhkəm təməli qoyulur.

1950-ci ildə Aida Abdullayeva arfa sinfi üzrə müəllim kimi işə başlayaraq, ömrünün son günlərinə qədər (2009) arasıkəsilmədən fəaliyyətini davam etdirir. Onun yaradıcılıq və pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycanda arfa sənətini yüksək professional səviyyəyə yüksəldərək, professional arfa ifaçılığının çiçəklənməsinə və onun beynəlxalq miqyasda tanınmasına səbəb olur.

II Fəsil – "Aida Abdullayevanın ifaçılıq fəaliyyəti onun yaradıcılığının tədqiqat mənbəyi kimi" – iki yarımfəsildən ibarətdir.

2.1. "Aida Abdullayevanın konsert fəaliyyəti" – onun ifaçılıq xüsusiyyətlərini üzə çıxarır. Qeyd olunur ki, P.İ.Çaykovski adına Moskva Konservatoriyasının tələbəsi olan dövrdə A.Abdullayeva Ümumittifaq radioda tez-tez çıxış etmişdir.

Aida Abdullayevanın Bakıda ilk çıxışı 6 aprel 1950-ci ildə baş tutmuşdur. Bu konsert onun fəal ifaçılıq fəaliyyətinin başlanğıcı oldu. Aida Abdullayeva konsert proqramlarında təkcə solist kimi deyil, eyni zamanda ansambl iştirakçısı kimidə tez-tez çıxış etmişdir. Onun repertuarına V.A.Motsart, M.Ravel, R.Qliyer və digər bəstəkarların arfa və simfonik orkestr üçün klassik konsertləri kimi iri həcmli əsərlər, eləcə də Azərbaycan bəstəkarlarının solo arfa üçün əsərləri daxil idi.

1950-1969-cu illər ərzində A.Abdullayeva öz fəaliyyətini M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında, Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət simfonik orkestrində davam etdirmişdir. O, Azərbaycan bəstəkarlarının bir sıra əsərlərinin premyerasının bilavasitə iştirakçısı olmuşdur. Bu əsərlərdə arfa partiyası onun bilavasitə iştirakı və köməyi ilə yaranmış və redaktə olunmuşdur.

1972-ci ildə Aida Abdullayeva məhsuldar ifaçılıq fəaliyyətinə görə Azərbaycanın əməkdar artisti adına layiq görülmüşdür.

V.A.Motsartın arfa və orkestr üçün C-dur konserti Aida Abdullayevanın repertuarında özünə yer alan və ifaçı tərəfindən ən çox sevilən konsert əsərlərindən biri olmuşdur. O, bu əsəri E.Namazovla birgə ifa etmişdir. Onunqarşısında duran başlıca vəzifə parlaq virtuozluğun nümayiş etdirilməsi deyildi, ifanın lətif ahəngdarlığını və ornamentlərlə bəzənmiş cürbəcür melizmləri göstərməkdən ibarət idi. Bundan başqa, Motsart əsərində arfa partiyası uzun arpecio ilə mürəkkəbləşdirilmişdir və onların ifası zamanı A.Abdullayeva hər barmağın səs müntəzəmliyi və hamarlığına, eləcə də applikatura dəqiqliyinə nail olmuşdur. V.Motsartın sözü gedən konsertində o, dahi bəstəkarınnikbin həyat duyğusunu bütün dərinliklərinə qədər canlandırmış, səs hasili zamanı əldə olunan mükəmməllik və pedaldan kamil istifadə bacarığı ifadə etmişdir.

2.2. "Aida Abdullayevanın ifaçılıq təcrübəsində musiqi əsərlərinin interpretasiyası" – hazırki yarımfəsildə onun ifaçılıq xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır. İfasının başlıca cəhətləri kimi- texniki ustalıq və incə artistizmin vəhdəti, alətə sərbəst yiyələnmə, virtuoz texnika, eyni zamanda həlim səs ahəngi, ifa olunan əsərlərin dövr və üslubunun dərk olunması qeyd edilir. Ansambl texnikasına məharətlə yiyələnmə, musiqinin birgə ifasının bəxş etdiyi gözəl duyğuhissi bütün bu xüsusiyyətləri tamamlayırdı.

Aida Abdullayevanın repertuarı Qərbi Avropa klassikləri və Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərini özündə cəm edirdi. Onun ifasında M.Turnye, Salsedo, M.Ravel, V.Motsart, Qliyer, H.Hendel, İ.S.Bax, Tsabel, Q.Qarayev, Z.Bağırov, H.Xanməmmədov, X.Mirzəzadə və digər

bəstəkarların görkəmli əsərləri səslənmişdir. Əsaslı surətdə düşünülmüş repertuar, musiqi mətninin bütün çalarlarının incələnməsi, müəllif fikrinin mükəmməl bir şəkildə təcəssümü – A.Abdullayevanın təkrarsız ifaçılıq üslubunun əsasını təşkil etmişdir.

Aida Abdullayevanın repertuarını şərti olaraq bir neçə hissəyə ayrımaq olar – orijinal müəllif əsərləri, işləmələr və transkripsiyalar. Lakin onların hamısını bir xüsüsiyyət birləşdirir – musiqi mətninə illər boyu sərbəst münasibətin formalaşması,yeni texnika və çalğı üsullarının tətbiqində özünü göstərən ifaçılıq yenilikləri buna misaldır.

Aida Abdullayeva bəstəkar fikrini orijinal surətdə şərh edirdi, arfanın imkanlarından irəli gələrək yeni ideyalar həyata keçirirdi, lakin bu zaman əsərin üslubuna ciddi surətdə əməl edirdi. Musiqi əsərinin interpretasiyasını yaradaraq o, əlavə səslərin meydana çıxmasına yol vermirdi, səs tellərinin üzərinə barmağın dəqiq düşməsi ilə əlavə səslərin qarşısını alırdı, müxtəlif passajları, arpeciolu akkordları, qlissandoları, flajoletləri sevirdi və onları ustalıqla ifa edirdi. Bu zaman səs həmişə həlim, rəvan və müntəzəm olaraq qalırdı.

Aida Abdullayeva xarakter, temp, səs gurluğu etibarilə müxtəlif əsərlər ifa edirdi. Klassik pyeslərin ifası zamanı onun çalğısı “ciddi” səs və dəqiq ritmə malik olurdu; müasir müəlliflərin əsərləri – aydın və emosional ifa ilə səciyyələnirdi. Virtuozluqruh yüksəkliyinə malik ifa ilə növbələşirdi və hətta ifa baxımdan ən mürəkkəb musiqili-texniki əsərdə, məsələn, M.Ravelin “İntroduksiya və allegro”su kimi pyesdə o, əsərin obrazlı məzmununu dərindən ifadə etməyi bacarırdı.

Virtuoz-konsert əsərlərində, lirik miniatürlərdə və ya iri formalı əsərlərdə o, dəqiq ifa üslubu əldə edirdi. Q.Qarayev, F.Əmirov, T.Quliyevin lirik pyeslərində onun istedadının lirik ricəti üzə çıxırdı. Bu bəstəkarların “Laylay” pyeslərinin arfa üçün işləməsi sadəliyi və ürəyəyatımlığı ilə məftun edirdi. Q.Qarayevin “İldırımlı yollarla” baletindən ayrı-ayrı nömrələr isə temperamenti və nəşəli çalğısı, hər bir ştrixin dəqiqliyivə mükəmməlliyi ilə valeh edirdi. Bütün bunların baş verməsində əsas səbəb ondan ibarət idi ki, A.Abdullayeva musiqi fikrinin daxili məntiqi inkişafına arxitektonik qavrama qabiliyyəti ilə nəzarət edirdi. Yəni, bu və ya digər əsərin hissələrinə və yaxud ümumilikdə onun bütövlüyünə dair tam təsəvvürə malik idi.

III Fəsil – “Aida Abdullayevanın pedaqoji prinsipləri və arfada müasir tədris üsulları” – iki yarımfəsildən ibarətdir.

3.1. - “Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında Aida Abdullayevanın pedaqoji fəaliyyəti” – musiqiçinin bu tədris müəs-

sisəsindəki fəaliyyəti səciyyələndirilir, milli arfa pedaqogikasının inkişafında onun xüsusi rolu üzə çıxarılır.Qeyd olunur ki, onun səyləri nəticəsində konservatoriya konsert arfaları əldə etmişdir və Azərbaycanda arfa sənətinin inkişafında yeni mərhələ başlamışdır.

Aida Abdullayeva - özünü musiqi pedaqogikasına, arfada milli musiqi ifaçılar kadrının tərbiyəsinə həsr edən ilk Azərbaycanlı qadındır. Əldə etdiyi nailiyyətlərlə heç zaman qane olmayaraq o, 1969-cu ildə A.Zeynallı adına musiqi texnikumunda, 1978-ci ildə isə S.Hacıbəyov adına Sumqayıt musiqi texnikumundaarfa sinfinin açılmasında köməklik göstərmişdir.

Orta ixtisas musiqi məktəblərinin müəllimləri üçün onun keçirdiyi açıq dərsləri xüsusi qeyd etmək lazımdır.Bu praktik məşğələlər maraqlı məruzələrə çevrilərək, təcrübə keçən stajçı- pedaqoqları özünə cəlb edirdi.

Konservatoriyada özünün yorulmaq bilməyən pedaqoji fəaliyyəti nəticəsində Aida Abdullayeva əlli ildən artıq bir müddət ərzində xeyli sayda peşəkar mütəxəssis hazırlayaraq, yetirmişdir. Hazırda onlar nəinki Respublika müəssələrindən, eləcə də onun hüdudlarından kənarda pedaqoji fəaliyyətini uğurla davam etdirirlər.

Aida Abdullayeva hər il sinif konsertləri keçirirdi. Belə konsert proqramlarına solo əsərlərlə yanaşı, ansambl nömrələri də daxil edilirdi. Çox zaman A.Abdullayeva sinfinin tələbələrinin iştirakı ilə keçirilən arfa gecələri maraqlı konsert-məruzələrlə müşayiət olunurdu.

Aida xanımın təşəbbüsü ilə XX əsrin 70-ci illərində Azərbaycanda arfa kvarteti yaradılmışdı. Onun tərkibinə S.Xəlilova, A.Zeynalova, Ç.Rzayeva, D.Sadıxova daxil idi. Kvartet konsert meydançalarında, televiziyada, dövlət tədbirlərində böyük uğurla çıxış edirdi. Bu ansambl üçün repertuar A.Abdullayeva tərəfindən tərtib olunurdu və dörd arfa üçün işləmələrdən ibarət idi: M.Maqomayevin “Şah İsmayıl” operasına Uvertüra, Q.Qarayevin “İldırımlı yollarla” baletindən “Qızların gitara ilə rəqsi”, Z.Bağırovun “Çahargah rapsodiyası” və başqa əsərlər buna misaldır.

Aida Abdullayeva müsabiqələrin təşkili və keçirilməsinə, eləcə də tələbələrinin bu yaradıcılıq yarışlarında iştirak etmək üçün hazırlığına böyük vaxt sərf edirdi. O, musiqi - ifaçıların VII Zaqafqaziya müsabiqəsinin münsiflər heyətinin üzvü idi və onun təşəbbüsü iləbu müsabiqəyə arfa aləti daxil edilmişdi.

1977-ci ildə məhsuldar ifaçılıq və pedaqoji fəaliyyətinə görə Aida Abdullayeva dosent elmi adına layiq görülür, 1985-ci ildə isə arfa sinfinin professoru adına yüksəlir.

3.2. "Aida Abdullayevanın pedaqoji fəaliyyətinin spesifik xüsusiyyətləri və metodları" - onun pedaqoji prinsipləri üzə çıxarılır.Onun son dərəcə gözəl ünsiyyətcilliyi, peşəkar məsələlərdə tələbkarlığı və heç bir güzəştə yol verməzliyi qeyd olunur. Aida Abdullayevanın pedaqoji işinin səciyyəvi prinsiplərindən biri də arfa ifaçısının hərtərəfli inkişafından, arfa sənətinin nəzəri və metodik biliklərinə möhkəm yiyələnilməsindən ibarət idi. O, hər bir tələbənin individuallığına qayğı ilə yanaşırdı, onun potensial imkanlarını üzə çıxarmağa cəhd göstərirdi, tələbənin musiqini düzgün qavrama qabiliyyətinin inkişafına diqqət ayırırdı. İkinci dərsdə əsərin əzbər ifası və onun məzmununun dərk olunması zəruri və mütləq idi. Yalnız bundan sonra səs, applikatura, faktura, frazirovka, pedal üzrə ətraflı iş yerinə yetirilirdi.

Müəllif mətninə dəqiq riayət olunmasını tələb edərək, Aida Abdullayeva eyni zamanda, tələbəyə əsərin bədii ideyasının üzə çıxarılmasından ötrü müəyyən yaradıcılıq sərbəstliyi verirdi, onun öz musiqi duyğularını boğmurdu.

Aida Abdullayeva hər zaman əllərin düzgün qoyuluşuna ("ovucun içində" çalaraq səsi açmağa, yüksək birinci barmağa) nəzarət edirdi, qamma və etüdlərin çalınmasına, notun üzdən oxunmasına böyük əhəmiyyət verirdi.

A.Abdullayeva sinfinin bütün tələbələri tərəfindən müəyyən proqramın ifası mühüm və zəruri idi: F.Dizi, Ş.Boks (Es-dur) – etüdlər; A.Tsabel – konsert etüdü; S.Prokofyev – prelüd; V.Posse – etüdlər (birinci və dördüncü barmaq üzərində); D.Tomas – etüd; M.Turnye – "Günəşin doğması" və "Meşədə, çay kənarında"; K.Debüssi – "Arabesklər", "Ay işığı" buna misaldır. A.Abdullayeva Ş.Boks və A.Tsabelin bütün etüdlərini tədris edirdi.

Tələbənin hazırlıq səviyyəsindən asılı olmayaraq, onlardan hər biri ilə o, M.Rubinin yeni başlayan arfa ifaçıları üçün kitabından məşğələlərə üz tuturdu. Bu yolla o, ifaçının simlərə toxunuşunu, səs hasilini, əldə olunan hər bir səsin rəvanlığı və müntəzəmliyini yoxlayırdı. Eyni zamanda, hər bir dərsdə Aida Abdullayeva yeni qammanın bütün növlərini soruşurdu. Barmaqların çəldliyindən daha çox, onların mütəşəkkilliyini və hamarlığını tələb edirdi. Hər bir qammaya aid o, mütləq müxtəlif növ texnikaya malik etüd tapşırırdı. Ş.Boksun etüdləri arasında o, qammavari, ikili, uzun və qısa arpeciolu etüdlərə üstünlük verirdi.

Xüsusi arfa sinfinin tədris proqramı Aida xanımın özü tərəfindən əsaslı surətdə hazırlanırdı, bu proqramda qədim və müasir bəstəkarların əsərlərinin öyrənilməsi nəzərə alınırdı, düzgün metodik ardıcıllıqda qurulurdu. Arfa sinfində polifonik əsərlərin öyrənilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilirdi. Arfada belə əsərlərin ifası böyük çətinliklərlə bağlıdır. Çünki səs ahəngdarlığı, kantilenalılıq, mülayimlik, eləcə də eyni anda bir neçə səsləri

eşitmək qabiliyyəti tələb edir. Aida Abdullayeva mətnin, applikaturanın, hər bir səsin düzgün və mükəmməl öyrənilməsinə xüsusi diqqət ayırırdı, musiqi parçasının bütün səslərində ahəngdar, lətif səslənmə tələb edirdi. Düzgün səs hasili üçün onun müəllif ştrixləri və applikaturaları başlıca rola malik idi. O, diqqət yetirirdi ki, intonasiya bir çox hallarda əsərin üslub, janr və xarakterindən irəli gəlsin.

Aida Abdullayeva ritm duyğusunun təkmilləşməsinə çox vaxt ayırırdı. O, tələbəyə musiqinin daxili nəbzini hiss etməyə kömək edirdi; artikulyasiya üzərində iş aparırdı, düzgün seçilmiş applikatura və pedalizasiyanı musiqiçinin formalaşmasında vacib keyfiyyətlər hesab edirdi. Materialın öyrənilməsi əllərin iştirakı olmadan, yalnız pedal ifasından başlayırdı.

Məşğələlər zamanı Aida Abdullayeva ştrixlərə də yer verirdi. O, paralel olaraq həmişə səs üzərində iş aparırdı – bəzən ifadəliliyə, dəqiq interpretasiyaya, səsin gözəlliyinə nail olana qədər saatlarla fraza üzərində işləyirdi.

Onun pedaqogikada riayət etdiyi əsas prinsip – müəllif mətninə qayğılı münasibətdən ibarət idi. Lakin yeri gələndə o, öz əlavələrini də edirdi. Məsələn, M.Ravelin "İntroduksiya və allegro" əsərində o, yarım notlar üzərində qurulan akkordları arpecio üsulu ilə çalmağı tələb edirdi.

A.Abdullayeva özünün yüksək peşəkarlığı və pedaqoji ustalığı sayəsində tələbələrinə bir vaxtlar öz müəllimlərindən əxz etdiyi ənənələri ötürməyi bacarmışdır.

Dissertasiyanın **IV Fəsil – "Aida Abdullayevanın elmi-metodik fəaliyyəti"** – iki yarımfəsildən ibarətdir. **4.1. "Solo arfa işləmələrinin əsas prinsipləri**" adlanan I yarımfəsildə qeyd olunur ki, A.Abdullayeva arfa ifaçıları üçün çoxsaylı tədris-metodik materialların hazırlanmasında böyük əmək sərf etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq onun Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının arxivində saxlanılan üç məruzəsi məlumdur. Birinci məruzədə ("Arfa mədəniyyətinin inkişafına dair") qədim zamanlardan başlayaraq, bu günə qədər arfanın qısa təkamülü nəzərdən keçirilir, ilk pedallı arfalar haqqında məlumat verilir və arfa aləti tarixində əhəmiyyətli rol oynayan arfaçı-bəstəkarların tərcümeyi-halından mühüm faktlar şərhini tapır. Rusiyada arfa tarixinə toxunulur, bu ölkədə arfa sənətinin inkişafında dərin iz qoymuş rus arfaçı-bəstəkarların fəaliyyətindən bəhs olunur.

İkinci məruzədə ("K.A.Erdeli - sovet arfa sənətinin banisidir") XVIII əsrin sonlarından başlayaraq Rusiyada arfa sənətinin inkişafından söz açılır, görkəmli arfa ifaçılarından danışılır, arfanın bəstəkar yaradıcılığında tətbiqindən, Moskva və Peterburq konservatoriyalarında arfa siniflərinin açılmasından və Rusiyada arfa sənətinin "ilk islahatçıları"ndan bəhs olunur.

A.Abdullayevanın üçüncü məruzəsində (“V.Q.Dulova - müasirliyin görkəmli arfa ifaçısıdır”) V.Dulovanın həyat və yaradıcılığından mühüm faktlara toxunulur. A.Abdullayeva görkəmli arfa ifaçısının fəaliyyətindən və onun geniş repertuarından ətraflı söz açır.

Aida Abdullayevanın elmi-metodik fəaliyyət sahəsinə eyni zamanda onun “Arfa Azərbaycan musiqisində” adlı məqaləsi[56] aiddir. Həmin məqalədə müəllif bu musiqi alətinin milli musiqidə rolunu üzə çıxarır, arfanı öz partituralarına daxil edən Azərbaycan bəstəkarlarının ilk operalarından bəhs edir. Burada həmçinin Azərbaycan bəstəkarlarının bir sıra simfonik əsərləri nəzərdən keçirilir, onların musiqili-texniki məqamlarının qısaca şərhi verilir.

Aida xanım tərəfindən musiqi texnikumlarının arfa sinifləri üçün proqram tərtib olunmuşdur. 1983-cü ildən 1985-ci ilə qədər o, iki məcmuənin-“Arfa üçün uşaq pyesləri” və “Azərbaycan bəstəkarlarının arfa üçün pyesləri”nin yaradılması üzərində işləmişdir.Birinci məcmuə “Respublikanın musiqi texnikumlarının arfa sinifləri üçün xüsusi proqram” adlı metodik vəsaitə əlavədir. A.Abdullayeva Azərbaycan musiqi texnikumlarında arfa ifaçılarının hazırlanmasına uyğun qaydada tərtib etdiyi proqrama Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərini imtahan repertuar siyahısına mütləq surətdə daxil etmişdir. Birinci məcmuəyə “Şahnaz” və “Şüştər” ladlarında qammalar əsasında kiçik etüdlər, X.Mirzəzadənin dəftərçəsindən bir neçə pyes, F.Əmirovun “Xatirə”, Q.Qarayevin “Fil və alabaş” pyesləri daxildir. İkinci məcmuə Q.Qarayevin g-moll prelüdü, “Yeddi gözəl” baletindən “Aişənin rəqsi”, “İldırımlı yollarla” baletindən “Laylay”, Z.Bağırovun “Fakir”, X.Mirzəzadənin “Noktürn”, E.Nəzirovanın prelüdü və A.Zeynallının “Muğamsayağı” əsərlərindən tərtib olunmuşdur.

Hazırki yarımfəsildə Aida Abdullayeva tərəfindən arfa üçün tərtib olunan işləmələr nəzərdən keçirilir. Bu pyeslər Azərbaycan klassik musiqi mədəniyyətinin inciləridir. Azərbaycan milli musiqisinin özünəməxsus təbiəti və bəstəkar üslubu bu işləmələrdə mühafizə edilib, qorunmuşdur.

Bu əsərlərlə yanaşı, Aida Abdullayeva bir sıra digər işləmələr də yaratmışdır:A.Məlikov - “Prelüd”, “Vals”, “Noktürn”; F.Əmirov - “Ballada”, “Noktürn”, “Laylay”, “Lirik rəqs”; Ə.Abbasov - “Kiçik prelüd”; A.Zeynallı - “Rəqs”; F.Quliyeva – “Üç prelüd” buna misaldır.

Məşhur Azərbaycan bəstəkarı X.Mirzəzadənin mütəxəssis məsləhətindən sonra hazırki işləmələr “Советский композитор” nəşriyyatı tərə-

[56] Abdullayeva A. Arfa Azərbaycan musiqisində. Bakı, “Elm və həyat”, 1985, № 8, s.22-23

findən çap olunan arfa pyesləri məcmuəsinə daxil edilmişdir (tərtibçi L.Qordzeviç).

İşləmələr üzərində çalışarkən, Aida Abdullayeva arfa üçün münasib olan rahat faktura və applikaturanı nəzərə almış, koloristik arfa üsullarını geniş tətbiq etmiş və düzgün pedalizasiya müəyyənləşdirmişdir. Ümumilikdə, Aida Abdullayeva tərəfindən tərtib olunan işləmələr və onların redaktəsi alətin bədii-texniki imkanlarınınnümayiş olunmasına yönəldilmiş və əsərin müəllif qayəsinin üzə çıxarılmasına tabe edilmişdir. Bəstəkarların razılığı ilə o, mətndə müəyyən ixtisarlara yol vermiş, ikili notlar, registrlər üzrə "sürüşmələr" daxil etmiş, arfada daha yaxşı səslənmə əldə etmək üçün akkordları təkmilləşdirmişdir.

Aida Abdullayeva tərəfindən uğurla həyata keçirilən əsas vəzifələrdən biri də onun bütün yaradıcılıq yolu ərzində Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri ilə arfa ədəbiyyatının zənginləşdirilməsi işi idi. O, Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri əsasında arfa üçün çoxlu sayda işləmə və transkripsiyaların müəllifidir.

Aida Abdullayevanın Z.Bağırov, H.Xanməmmədov, X.Mirzəzadə kimi bəstəkarlarla yaradıcılıq əməkdaşlığı arfa üçün və arfanın bilavasitə iştirakı ilə milli repertuarı zənginləşdirən bir sıra gözəl əsərlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. H.Xanməmmədovunarfa və kamera orkestri üçün Konserti, Z.Bağırovun "Çahargah", "Sentimental vals", eləcə də O.Felzer və X.Mirzəzadəninsonataları, F.Quliyevanın prelüdü buna misaldır.

4.2. "Arfanın iştirak etdiyi ansamblişləmələrinin əsas prinsipləri" – A.Abdullayeva tərəfindən tələbələrin inkişafına səfərbər edilən bəzi səylərdən-ansamblda çalğı vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi və arfanın və başqa alətlərin iştirak etdiyi ansambl üçün işləmələrdən bəhs olunur. Bu işləmələr Q.Qarayev, A.Məlikov, Z.Bağırov və başqa bəstəkarların partituraları əsasında müxtəlif illər ərzində yazılmışdır. Burada əsərlər üslub və janr xüsusiyyətlərinin müxtəlifliyi ilə fərqlənir.

Orkestr musiqiçisi kimi müstəqil ifaçılıq məharətinə yiyələnən yüksək ixtisaslı mütəxəssislər yetişdirmək - Aida Abdullayevanın başlıca məqsədiolmuşdur. Bütün orkestr partiyalarında texniki cəhətdən mürəkkəb fraqmentlərin düzgün və qüsursuz mənimsənilməsindən ötrü o, dəqiq applikatura, pedal göstərişləri vermişdir. Bu göstərişlər musiqi materialının dərindən mənimsənilməsi və onun peşəkarcasına ifası üçün mühüm zəmin yaratmışdır. Arfa texnikasının mürəkkəb növləri Z.Bağırovun iki arfa və qanun üçün "Rapsodiya" (sonralar A.Abdullayeva tərəfindən arfa dueti üçün işlənmişdir); X.Mirzəzadənin dörd arfa üçün "Allegro"; A.Dadaşovun

arfa və violonçel üçün “Adajio”; A.Zeynallının skripka və arfa üçün “Muğamsayağı” əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan bəstəkarlarının opera, balet və simfonik əsərlərindən fraqmentlər əsasında arfa üçün işlənmiş duet və kvartetlər, arfanın iştirakı ilə simli alətlərin triosu Aida Abdullayevaya məxsusdur. Onun tərəfindən yaradılan arfa ifaçılarının ansambl repertuarının əsas hissəsini Q.Qarayev musiqisi təşkil edir. “Don Kixot” simfonik qravürlərindən skripka və iki arfa üçün “Aldonsa”; “İldırımlı yollarla” baletindən skripka və iki arfa üçün “Qızların rəqsi”, iki arfa üçün “Qarabaşların rəqsi” və “Qızların gitara ilə rəqsi”, eləcə də “Yeddi gözəl” baletindən iki arfa üçün “Hind gözəli” və “Çin gözəli”nin rəqsi kimi ansambl nömrələri pedaqoji və bədii dəyərə malikdir.

Aida Abdullayeva tərəfindən işlənib, redaktə olunan Azərbaycan bəstəkarlarının arfanın iştirakı ilə ansambl əsərləri yüksək bədii zövqlə yaradılmışdır. Həmin işləmələr onun alətin spesifikasına dərindən bələd olmasını üzə çıxarır və ansambl çalğısına yiyələnən arfa ifaçılarının professional hazırlığında mühüm rol oynayır.

Aida Abdullayeva balet, opera və simfonik əsərlərdən mürəkkəb fraqmentlər əsasında arfa üçün məcmuələr tərtib etmişdir: Q.Qarayevin “İldırımlı yollarla” baleti, “Xoreoqrafik lövhələr”, “Alban rapsodiyası” və “Vyetnam” simfonik süitasından arfa üçün orkestr çətinlikləri; A.Məlikovun əsərlərində arfa üçün orkestr çətinlikləri; Z.Bağırovun “Aygün” və “Qoca Xottabıç” operalarından arfa üçün orkestr çətinlikləri buna misaldır.

Nəticədə tədqiqata yekun vurulur və qeyd olunur ki, Azərbaycanın əməkdar artisti Aida Abdullayevanın yaradıcılığımilli musiqi-ifaçılıq mədəniyyəti tarixinin parlaq səhifəsini təşkil edir. Azərbaycan arfa məktəbinin yaradıcısı olan bu gözəl musiqiçi və pedaqoq, milli musiqi sənətində yeni ifaçılıq və pedaqoji ənənələrin əsasını qoymuşdur. Dahi Ü.Hacıbəylinin xeyir-duası ilə P.İ.Çaykovski adına Moskva Dövlət Konservatoriyasında arfa sənətinin ustadlarından dərs alaraq o, daim öz biliyini artırmış, professional bacarıqlarını təkmilləşdirmişdir. Bunun nəticəsində A.Abdullayeva topladığı potensialı yaratdığı məktəbə yönəltməyi bacarmışdır.

Aida Abdullayeva öz fəaliyyətinin əlli ili ərzindəarfa çalğı texnikasına dair yeni-yeni üsul və metodlar tətbiq edərək, Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri əsasında hazırladığı işləmə və transkripsiyalardan ibarət orijinal repertuar yaratmışdır.

Bu ifaçı və pedaqoqun səyi nəticəsində Azərbaycanda arfa ifaçılığı təşəkkül taparaq, sürətlə inkişaf etmişdir. Olduqca qısa bir zaman ərzində arfa Azərbaycan bəstəkarlarının əsl marağına səbəb olaraq, opera, balet, sim-

fonik və kamera əsərlərində səslənməyə başlamış və akademik musiqinin konsert proqramlarının bərabər hüquqlu iştirakçısına çevrilmişdir.

Bütün mümkün informasiya mənbələrinin öyrənilməsi – proqramların, dövri mətbuatda dərc olunan nəşrlərin, jurnalların, audio səs yazılarının, müəllif işləmələrinin nəzərdən keçirilməsi bu gözəl arfa ifaçısının yaradıcılığını dərindən dərk etməyə imkan yaratmışdır. Dissertasiya üzərində iş zamanı həmçinin, Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının arxivindən, eləcə də A.Abdullayevanın şəxsi arxivindən əldə olunan materiallar və onun həmkarları və tələbələri ilə aparılan müsahibələr tədqiq olunmuşdur. Bunun nəticəsində A.Abdullayevanın yaradıcılıq fəaliyyətini daha dərindən öyrənmək üçün tədqiqat işinə yeni məlumatlar və dəlillər daxil edilmiş və onun Azərbaycan arfa sənətinin təşəkkülü və inkişafında rolu müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqat nəticəsində Aida Abdullayevanın həyat və yaradıcılıq yolu rekonstruksiya edilərək, milli arfa məktəbinin banisinin yaradıcılıq aspektləri -ifaçılıq, pedaqoji, elmi-metodik (işləmə və transkripsiyaların yaradılması) fəaliyyəti bütün təfsilatı ilə nəzərdən keçirilmişdir.

Aparılan təhlillər belə bir nəticəyə gəlməyəimkan vermişdir ki, Aida Abdullayevanın yaradıcılıq fərdiliyi, onun individual ifaçılıq və pedaqoji üslubu bir sıra milli və qeyri-milli faktorların təsiri altında formalaşmışdır.

Beləliklə, A.Abdullayevanın çoxcəhətli ifaçılıq, pedaqoji və elmi-metodik fəaliyyəti deməyə əsas verir ki, o, Azərbaycanda arfa sənətinin təşəkkülü və inkişafında mühüm rol oynamışdır. Milli musiqi mədəniyyəti tarixində silinməz iz qoyan A.Abdullayevanın ənənələri XXI əsrdə davam və inkişaf etməkdədir.

Dissertasiyanın elmi nəticələrimüəllifin aşağıdakı nəşrlərində öz əksini tapmışdır:

1. Творческая деятельность первой профессиональной арфистки Азербайджана Аиды Абдуллаевой. / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVI respublika elmi konfransının materialları. Bakı, “Müəllim” nəşriyyatı, 2012. s.385-389

2. К истории развития искусства игры на арфе в Азербайджане. /«Искусство глазами молодых». Материалы IV Международной (VIII Всероссийской) научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых 26-27 апреля. Красноярск, 2013, с. 266-269

3. О роли Аиды Абдуллаевой в развитии арфового репертуара в Азербайджане. // «Поиск», научный журнал-приложение Междуна-

родного научно-педагогического журнала «Высшая школа Казахстана». Казахстан. №3/2013, s.13-16

4. Об особенностях педагогической деятельности А.Абдуллаевой. // "Harmony" международный музыкальный культурологический журнал. Баку, Выпуск №12/2013, http://harmony.musigi-dunya.az, 5инт. с.

5. Основные принципы переложения фортепианных пьес Фикрета Амирова для арфы Аиды Абдуллаевой. // Журнал "Musiqi dünyası". Баку, Выпуск №4/57, 2013, www.musigi-dunya.az, 9 инт. с.

6. Концертная деятельность А.Абдуллаевой. // "Harmony" международный музыкальный культурологический журнал. Баку, Выпуск №13/2014, http://harmony.musigi-dunya.az, 5инт. с.

7. Azərbaycanmusiqisində - arfa.// "Harmony" международный музыкальный культурологический журнал. Баку, Выпуск №14/2015, http://harmony.musigi-dunya.az, 5инт. с.

8. Таптыгова Е. Основные принципы А.Абдуллаевой при переложении для арфы соло произведений К.Караева и Х.Мирзазаде.// «Mədəniyyət.AZ» jurnalı № 6 (304) 2016, с.62-64

9. Taptıqova Y. Azərbaycan bəstəkarlarının arfa ilə ansambl əsərləri (Aida Abdullayevanın köçürmələri əsasında). "Konservatoriya" elmi nəşr. Azərbaycan Milli Konservatoriyası. № 2 (32), 2016, s.31-33

Yegana Vagif Taptigova

TheroleofAidaAbdullaeva in the development of harp performing arts in Azerbaijan

SUMMARY

The followingdissertation consists of introduction, 4 chapters, 8 paragraphs, conclusion, bibliography and note graph. The introduction emphasizes the relevance of the degree of elaboration of the theme, goals and objectives, as well as scientific and practical significance of the study.

In the dissertation, on the topic presented, a lot of attention is paid to the creative activity of Azerbaijani first harpist, Honored Artist of Azerbaijan, Aida Abdullayeva. The dissertation considers the achievementsof Aida Abdullayeva in solo, chamber and orchestral performance, reveals her pedagogical principles and methods, as well as discusses the role of Aida Abdullaeva in the development of Azerbaijani harp performance.

Chapter I solely named **"Aida Abdullayeva as the founder of Azerbaijani classical harp school"** consists of two sections, which in the own turn deal with problems of formation of harpist art in Azerbaijan, as well as the life and creative activityofAbdullayeva.

In the section 1.1. "On some of the historical aspects of the formation of harp art in Azerbaijan" the existence of harp-like tools (Chiang) in Azerbaijan since ancient times is mentioned.

In the section 1.2. "The main stages of the life and work ofAida Abdullayeva" highlights the main points of her life and activities in general. It is noted the role of family traditions associated with the Abdullaeva'sArablinsky and Utsmiev ancestors who played great importance for the formation of character and outlook of Aida Abdullayeva.

Chapter II "Performing activity of Aida Abdullayeva as a source for the study of her work" consists of two sections.

Section 2.1. "Concert activity of Aida Abdullayeva" reveals the features of her performing activity.

Section 2.2. "The interpretation of musical works in the performing practice of Aida Abdullayeva" reveals the features of her game, as well as the main features of the performing style of the pieces.

Chapter III - "Pedagogical principles of Aida Abdullayeva and modern practice of teaching harp" consists of two sections.

Section 3.1. "Educational activity of Aida Abdullayeva at the Azerbaijan State Conservatory of U.Hajibeyli" is characterized by the activity of the musician in the walls of the institution, reveals her special role in the development of national harp pedagogy.

Section 3.2. "Specific features and methods of pedagogical activity of Aida Abdullayeva" discloses pedagogical principles and methods of A.Abdullayeva.

IV Chapter "Scientific - methodical activity of Aida Abdullayeva" consists of two sections.

Section 4.1. "The basic principles of transcriptions for harp solo" speaks about the important role of Aida Abdullayeva in the preparation of a large number of training material for harpists.

Section 4.2. "The basic principles arrangements for the ensemble with harp" tells about the efforts invested by Aida Abdullaeva in the development of students' skills in playing ensemble and to establish arrangements for the harp ensemble as well as other instruments, which differ in a variety of styles and genre features.

In conclusion, summarization of the study is given, which stresses that the work of Honored Artist of Azerbaijan Aida Abdullayeva is a bright page in the history of Azerbaijan musical-performanc culture.

Çapa imzalanıb: 01.09.2016.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru